

Capítol 3

Les trajectòries laborals dels treballadors estrangers no comunitaris a Terrassa

3.1. Introducció

El present capítol aborda les trajectòries laborals de la població d'origen no comunitari resident a Terrassa, a partir dels resultats extrets de 26 entrevistes en profunditat a persones d'origen immigrant, d'ambdós sexes i de diferents nacionalitats (veure les fitxes dels entrevistats a l'Annex I), realitzades durant els mesos de novembre i desembre de 2004. Aquest capítol recull una descripció detallada dels projectes migratoris i de les trajectòries legals i laborals seguides pels immigrants no comunitaris, així com de les seves relacions amb les institucions de la societat d'acollida. Dels resultats presentats se'n podran extreure propostes i línies d'acció per tal d'aconseguir una millora de les seves condicions de vida i de la seva incorporació a l'estructura laboral i al teixit social de la ciutat de Terrassa.

A l'hora d'escollir l'entrevista en profunditat com a tècnica qualitativa per accedir a les trajectòries laborals dels treballadors estrangers, s'han considerat una sèrie d'avantatges que ofereix: en relació al qüestionari, permet l'obtenció d'una major riquesa informativa i una aproximació més intensiva, personalitzada i contextualitzada a les experiències i opinions narrades pels entrevistats. Es tracta d'una tècnica flexible, que permet establir una relació còmoda i íntima amb l'entrevistat/da, cosa que possibilita l'accés a informació difícil d'observar o d'obtenir a través d'un simple qüestionari. Per a la realització de les entrevistes s'ha disposat d'un guió d'entrevista, amb un llistat de temes i subtemes que cal abordar durant l'entrevista, sense tractar-se d'un esquema tancat amb una ordenació rígida.

A fi de seleccionar els i les entrevistats/des segons nacionalitat, s'han escollit representants de les àrees de procedència més importants del conjunt de les persones estrangeres residents a Terrassa:

- de l'Àfrica del Nord (48,3% del total d'estrangers empadronats a Terrassa) s'han realitzat 6 entrevistes a treballadors marroquins: 4 homes i 2 dones.
- d'Amèrica Central i del Sud (35,5% del total d'empadronats) s'han seleccionat 6 entrevistats: un home i una dona argentins, un home i una dona peruans, un home colombià i una dona equatoriana.
- d'Àfrica Occidental (3,71% del total d'empadronats) s'han entrevistat 6 persones procedents de Senegal: 4 homes i 2 dones.

- d'Europa de l'Est (3,71% del total d'empadronats) procedeixen 5 entrevistats: un home polonès, un home i una dona romanesos i dues persones, un home i una dona, originaris de Rússia.
- d'Àsia (2,61% del total d'empadronats) s'han entrevistat 2 homes pakistanesos i una dona xinesa.

3.2. Sobre la decisió d'emigrar

De les narracions de les entrevistes es desprèn que les principals raons per les quals es decideix emigrar tenen a veure amb la cerca d'unes millors condicions de vida. És així com la migració esdevé un projecte de millora de futur. La motivació econòmica, fruit de la manca d'oportunitats laborals en el país d'origen, constitueix un dels principals detonants.

“Debido a los bajos salarios y el elevado desempleo decide emigrar hacia España para poder mejorar su situación económica y laboral” (Senegal, dona, 35 anys).

“Mi familia está acá en Terrassa: mi esposa, mis hijos. Y yo he venido a ver-los y a ver la posibilidad de si puedo conseguir trabajo. Y hasta ahora, no, no consigo nada y me preocupa porque no se si regresarme o de repente quedarme, quedarme por la familia y regresarme porque no encuentro el trabajo” (Perú, home, 55 anys).

“Me marché porque lo que cobraba mi marido no nos alcanzaba. Cobraba más o menos 600 pesos que son unos 60 € de acá. Y teníamos casa propia pero había que pagar el gas, la luz, teníamos cable de televisión... y no alcanzaba. Allá es muy caro el tema de la comida y todo eso y no nos alcanzaba” (Argentina, dona, 22 anys).

“Allá cobras 600 pesos por mucho, y no te alcanza porque el mes te viene el recibo de luz 30 pesos y el agua, entre el gas, después que si cobra el IVA... se te va la plata. Si vos compras un kilo de azúcar te cuesta ahí 4 pesos, muy caro. Ahora se puso muy, muy caro. Por eso hay mucha miseria, mucha pobreza, y entonces, nos tuvimos que venir acá” (Argentina, home, 20 anys).

“Porque yo ganaba poco en Marruecos, y quiero ganar más, por eso viajo para trabajar y mandar dinero, yo vengo aquí por buscar dinero, no por otra cosa, eso nada más” (Marroc, home, 50 anys).

Una altra raó manifestada per diversos entrevistats/des és prosseguir o avançar en els estudis. Tot i així, resulta excepcional a Catalunya que els immigrants que arriben aquí amb la intenció d'estudiar, finalment puguin fer-ho. El més freqüent és que els joves que eren estudiants al país d'origen restin aquí com a immigrants econòmics (Cuadras et al. 2004). El fet de reunir-se amb la família que ja ha emigrat prèviament és un altre dels determinants, sobretot entre els joves que són reagrupats pels seus pares:

“Tengo 19 años y no puedo decirme me quedo solo allí en Argentina, allá ya mi familia están todos acá y la casa que tenemos allá la dejamos con otro hombre, con una familia y eso es lo único que hay. Y, aparte, yo me quedo solo y ¿qué hago? Así que obligadamente me tuve que venir acá” (Argentina, home, 20 anys).

Més enllà de les motivacions estrictament econòmiques, altres factors ajuden a explicar el projecte migratori d'alguns dels entrevistats/des. La manca de seguretat en el país d'origen és una dimensió que també pot constituir un detonant de les migracions, sobretot entre determinades procedències, com ara Colòmbia, per exemple.

“Nosotros somos 9 hermanos, mi padre y mi madre. A mi padre lo secuestraron ahí en Colombia, no sabemos nada de él. Mi madre es concejal de un partido político ahí en Colombia, ¿un partido político sabes? Entonces a mi madre la amenazó la guerrilla entonces ella tuvo que emigrar para... se fue de Colombia, primero en Israel. Estuvo 5 años además. Luego ya nos amenazaron a nosotros, los 4 hermanos hombres que vivíamos en Medellín. Ya nos independizamos teníamos una compraventa de coches un concesionario de coches. Empezaron a fijarnos una vacuna mensualmente. Un impuesto, nos inyectan... Y no pudimos más con esto y tuvimos que emigrar, sino seguíamos pagando nos iban a matar a todos. Nosotros tenemos carta de un partido político en Colombia, un partido liberal y consta de que nosotros éramos de un partido político allá, que fuimos amenazados por la guerrilla y nos tocó emigrar” (Colòmbia, home, 50 anys).

Els entrevistats/des coincideixen a afirmar que la decisió d'emigrar va estar fortament influïda per les experiències de familiars i amics que ja es trobaven residint a Espanya. Les vivències d'altres familiars i connacionals determinen la decisió d'emigrar i proporcionen la informació necessària a l'hora de preparar el viatge i realitzar els tràmits que els permetin l'entrada al país de destí. És així com a les societats d'origen es va gestant una cultura de la migració, integrada per tot el substrat d'informacions, experiències, relacions, recursos, imaginaris socials de què disposa la societat emissora i que actua com a capital econòmic i social que pot servir d'impulsor de la migració.

La destinació d'Espanya apareix moltes vegades idealitzada per l'immigrant. La pròpia cultura migratòria, a través de les versions idíl·liques del procés migratori que expliquen molts immigrants als familiars i amics que romanen al país d'origen, afavoreix en molts casos la percepció d'una societat de destí amb una àmplia oferta de llocs de treball i amb salaris elevadíssims (Cuadras et al. 2004).

“Yo he emigrado la verdad por mis estudios, y porque mi padre quería ganar mucho más dinero que ganaba ahí, para subirse más, porque lo ha visto que aquí se puede ganar un millón, pues gana un millón y ya está” (Marroc, home, 19 anys).

3.3. Projecte migratori

Els entrevistats/des sostenen que els seus projectes de futur estan condicionats per les oportunitats que aquí tinguin de poder establir-se i mantenir econòmicament les seves famílies. Podem identificar dos grups: d'una banda, aquells qui mantenen la idea de retorn i que tenen clar que tornaran tan bon punt aconseguixin reunir estalvis suficients. Tot i així, reconeixen que aquí gaudeixen d'una sèrie de serveis (educatius, sanitaris, socials, etc.) dels que no disposen en el país d'origen i això sovint endarrerix de forma indefinida la consumació del retorn. D'altra banda, un segon grup ha manifestat que la seva perspectiva de futur passa per romandre a Catalunya, no només per la millor posició econòmica que han assolit, sinó també per la tranquil·litat i la seguretat que els suposa. Tenir la família aquí o haver comprat un habitatge també contribueix a fer més probable la permanència.

“Ya le dije a mi viejo que acá, yo quedarme acá definitivamente no quiero, pero como dice mi papá, que trabaje que gane plata y que gane plata. Como yo nací allá tengo toda mi gente allá y me dan ganas de volver” (Argentina, home, 20 anys).

“Pero yo me vine y estoy muy contento. No sé en el futuro, pero de momento pienso en quedarme aquí, la vida está mejor aquí” (Marroc, home, 24 anys).

“De momento no, si vivo mejor aquí, quiero vivir aquí. Si me sale mejor otro lado... yo ahora pienso el futuro para mis niños” (Rússia, home, 50 anys).

3.4. Sobre la trajectòria migratòria prèvia a l'arribada a Terrassa

Respecte a la trajectòria migratòria, les narracions dels entrevistats/des mostren que la gran majoria ha arribat directament des del seu país a Barcelona com a primera destinació dins d'Espanya i, des d'allà, s'han dirigit al municipi de Terrassa. Tot i així, és possible identificar tres tipus de trajectòries (Cuadras et al. 2004):

- a) Migració directa a Catalunya. Trajectòria de persones que han arribat directament des del seu país a Barcelona o a Terrassa, sense haver passat abans per altres destinacions migratòries. És el perfil més habitual entre els entrevistats/des d'aquest estudi:

“Directamente a Terrassa, desde el 2000” (Colòmbia, dona, 50 anys).

“ Primero unos meses sólo en Barcelona y luego he venido aquí a Terrassa y quedado aquí y ya está” (Rússia, home, 50 anys).

- b) Itineraris migratoris previs dins d'Espanya fins a l'estabilització “definitiva” a Terrassa. És el perfil més habitual entre els africans:

“Primero aquí, en Barcelona. Luego fui a Andalucía. Cuando me renovaron los papeles, otra vez aquí. “Estuve lo primero, un año y pico. Luego en Andalucía los papeles. Allí estuve dos años. Después para Barcelona y otra vez para Valencia.

Me he recorrido mucho. Me fui para valencia y luego otra vez para Gerona [...] luego de allí para Andalucía otra vez y me fui a Sevilla. Me he recorrido mucho. Y luego, si me acuerdo, después aquí y me quedo aquí. rabajo sí tenía, pero no es fijo, son trabajos temporal y algunos sí, pero no me gusta, hay que cambiar” (Marroc, home, 37 anys).

“Málaga, llegué directamente a Málaga, a trabajar con mi primo que tiene negocio ahí, un restaurante árabe. Trabajé y trabajé mientras el gobierno miraba mis papeles en migraciones, cuando me cogieron los papeles ahí, me vine para aquí para cambiar de empleo y buscar una vida mejor” (Marroc, home, 24 anys).

“Nosotros hemos hecho como si fuera una ruta, hemos venido de Granada, de Granada luego a Madrid, y de Madrid hasta aquí. Es lo que hemos hecho siempre porque tenemos familiares ahí. “no, hemos hecho la ruta, cuando estamos de vacaciones, hasta que hemos llegado aquí” (Marroc, home, 19 anys).

- c) Trajectòria de persones que han residit en altres països abans d'arribar a Espanya i a Catalunya. La principal raó per la qual han abandonat aquestes destinacions inicials és la manca d'oportunitats d'ocupació:

“Yo primero Libia, después Suiza, después Italia, después aquí. Yo en el 95 ya fuera, después rotando. Yo llegué aquí 2000 y Terrassa 1 año. Primero 1 año, Tarragona, luego Barcelona, luego aquí” (Pakistan, home, 30 anys).

3.5. El municipi de Terrassa com a lloc de residència

Respecte als anys de residència dels entrevistats/des a Terrassa, s'observa, en el marc de les seves trajectòries, una mitjana de 5 anys -oscil·lant des d'estades de 10 anys fins a menys d'un any-. En alguns casos, la continuïtat d'aquesta estada s'ha vist interrompuda per viatges al país d'origen o per trasllats temporals a altres localitats espanyoles per tal de cercar feina.

Els principals motius de l'elecció de Terrassa com a lloc per viure-hi són, en primer lloc, l'existència de familiars i amics (paper de les xarxes) i, en segon lloc, la certesa que a Terrassa tindran possibilitats de trobar feina. Hi ha un cert consens a l'hora d'assenyalar que, en comparació amb les altres ciutats que coneixen o en què han residit, Terrassa compleix bona part dels requisits que ells més valoren:

- a) Presència d'altres connacionals que hi resideixen, ja siguin familiars o amics, que proporcionen xarxes migratòries d'acollida.

“Vine aquí por mi familia, si necesitas ayuda, es muy difícil, aquí ya vivía mi primo y estar viviendo con la familia facilita mucho la vida, porque te apoya más en todo lo que necesitas, y puedes pedir ayuda” (Marroc, home, 24 anys).

“Porque mi padre tiene a su familia aquí, tiene a su hermana aquí viviendo, y él como no conocía a nadie aquí mucha gente le decía que Terrassa era un buen sitio para hacer sus comercios y todo eso, un pueblo muy movido, muy conocido también en el Vallès, y bueno, él ha estudiado más o menos como es, y como su

hermana está aquí y tiene más tiempo que él aquí, él se ha decidido a venir aquí a Terrassa. Claro, si va a un pueblo que no conoce, que es muy curioso un pueblo, no va a ir, claro, va a ir al sitio donde conoce gente” (Marroc, home, 19 anys).

“Siempre, desde que llegué y he elegido Terrassa porque estaba mi primo, la gente que me puede ayudar” (Senegal, home, 33 anys).

b) Bones oportunitats de trobar feina.

“Me gustó aquí, porque tengo trabajo” (Marroc, home, 50 anys).

c) Tranquil·litat i seguretat en els barris de la ciutat. Aquesta percepció es basa tant en les característiques físiques del lloc (clima, ciutat no massa gran), com en l'ordre i el civisme (carrers nets, gent educada, etc.).

“[...] yo cambié trabajo y he venido aquí buscando casa para vivir y me he quedado [riiu], Terrassa es muy bonita. Pequeño, tranquilo” (Rússia, home, 50 anys).

“A Terrassa, yo llegue aquí primero. Tengo un amigo que vive aquí, tiene a su mujer a sus hijos, aquí se vive tranquilo, a mi me gustó Terrassa cuando llegué” (Marroc, home, 50 anys).

“Mira me parece bien, una ciudad muy ordenada. Mucho orden. Muy adelantado, sí, bastante. Muy bonita. El clima.... Hace frío. Son gente buena, muy educados. Y como te digo es una ciudad a comparación de la mía muy adelantada” (Perú, home, 55 anys).

“Por ejemplo, donde yo vivo tenemos un bar cerca y yo voy, yo pido un cortado en la mañana o en la noche, y me siento que estoy tranquilo, porque nadie se te acerca, yo aquí tengo de todo, si quiero algo está todo cerca ¿me entiendes?, yo prefiero Terrassa a Barcelona, aquí no se ve o que hay en Barcelona, allá hay muchos borrachos por la calle, hay peleas, aquí en cambio es tranquilo, cada uno en lo suyo y no hay problemas, es otra cosa” (Marroc, home, 50 anys).

d) Preus baixos de l'habitatge, ja sigui de propietat o de lloguer.

“Por el precio de vivienda lo primero, sí, porque allí ya no podía, con mi sueldo y eso no [...] Y aquí encontré este piso, me ayudaron el banco” (Polònia, home, 35 anys).

“Vivo en Terrassa porque piso es más barato que en Barcelona, yo no quiero dos personas, porque cuando hay dos personas luego hay siempre problemas, mejor comprar más barato, estuve buscando ocho meses piso aquí” (Pakistan, home)
“Su marido ya residía ahí. Optó por Terrassa porque trabaja en Sabadell y la vivienda es más asequible” (Marroc, dona, 27 anys).

3.6. Elements clau en la tria de la residència al barri de Terrassa

Els factors que porten als entrevistats/des a escollir un barri concret per establir la seva residència són pràcticament els mateixos que els que han determinat l'elecció de Terrassa com a destí: l'existència d'una xarxa de suport en el barri conformada per altres connacionals, el baix preu de l'habitatge o la tranquil·litat del barri són les raons més esgrimides, juntament amb la proximitat al lloc de treball. A continuació es recullen alguns exemples:

a) Existència d'una xarxa social integrada per altres connacionals

“Compró la casa en Ca n'Anglada porque es donde residen la mayor parte de los chinos en Terrassa'. No ha cambiado de barrio porque 'también es donde vive la tía de mi compañero sentimental. Ahora Ca n'Anglada ha cambiado un poco, hay más gente china. Los más mayores, los que tienen más años aquí, como han comprado casas ahí, ahora viene toda la familia”. “No es porque no sea más barato sino porque la familia esté más reunida. Como son gente china no quieren vivir juntos porque familia es problema, pero sí quieren estar cerquita.” [...] Se ayudan mucho entre ellos. Yo no cuento, porque estoy sola aquí. Pero ellos sí, se ayudan unos a otros”. (Dona, Taiwan, 34 anys).

b) La tranquil·litat del barri

“Por la tranquilidad y porque no hay marroquíes como en Ca n'Anglada” (Marroc, dona, 27 anys).

“Viví en ca n'Anglada al principio que llegué, estuve mas o menos alrededor de... qué sé yo podría ser menos de un año por ahí ¿no? Y después de eso pues me vine ya a vivir aquí en este piso. Tengo 5 años ¿no? Más o menos tiene el piso. No es que yo lo escogiera (este barrio). Lo que pasa es que yo me... enamoré y el tiene el piso aquí y decidimos unirnos y me vine aquí. El piso es de él y cuando decidimos unirnos me vine aquí. Y estamos bien es un barrio super guapo, sano... aquí no se escucha jamás, no tengo absolutamente nada, ningún problema aquí nada es que no pasa nada aquí en el bloque mismo somos 5 vecinos y nos llevamos super bien hasta el punto que no parece que viva nadie más estamos super bien parece que vivamos solos. Alguna vez nos encontramos en las escaleras y ya esta, muy bien. Los padres de él están aquí cerca por si nos viene bien. Estoy super bien” (Ecuador, dona, 45 anys).

“Ca n'Anglada está bien, tiene de todo, ¿me entiendes?, para mí no hay problema, porque yo soy un señor tranquilo, yo no busco problemas, yo vivo en la habitación, yo voy a la cocina a preparar mi comida, y no salgo, soy muy tranquilo” (Marroc, home, 50 anys).

c) El baix preu de l'habitatge en el barri

“[...] en el 2000 compré piso en Ca n'Anglada, yo viví ahí 3 años y luego vendí el piso y después de vender el piso compré de nuevo aquí también en Ca n'Anglada, porque aquí en Ca n'Anglada los pisos son más baratos”. (Senegal, home, 33 anys).

“[...] hemos escogido porque era un piso bastante grande, de precio, relación precio, metros cuadrados, calidad y por esto nos hemos decidido” (Romania, home, 34 anys).

3.7. Les trajectòries legals

El procediment d'entrada de l'estranger a Espanya, si bé aparentment opera al marge de les administracions autonòmiques i locals, és un fenomen estretament lligat a la posició de l'estranger en l'estructura ocupacional i al seu accés als drets socials (matèria sanitària, prestacions socials només previstes per a "residents", etc.). La legislació vigent estableix quatre procediments bàsics per poder entrar a Espanya: 1) el règim general d'obtenció del permís de residència o de treball a partir del reagrupament familiar o d'una oferta laboral nominativa; 2) acollint-se al contingent anual; 3) entrada irregular al país (indocumentació, visat de turista), a l'espera que la situació es regularitzi més endavant; 4) amb un permís per estudiar.

Les trajectòries legals seguides pels entrevistats són molt diverses. De la seva anàlisi se'n desprèn que el creuament il·legal de les fronteres terrestres i marítimes, de forma clandestina, malgrat la projecció mediàtica que està tenint en els darrers anys –degut a l'alarmant increment del nombre de morts d'estrangers que creuen l'Estret de Gibraltar-, no és la principal via d'accés al país. Cap dels entrevistats/des ha arribat a Espanya a través d'aquest procediment. El mitjà de transport més utilitzat han estat les vies aèries (avió), terrestres (autocar, cotxe particular) i marítimes (vaixell). Un cas que crida l'atenció és el d'un entrevistat que relata que la primera part del seu trajecte la va fer caminant durant cinc mesos, i que després va agafar avions, trens i autocar.

"R: Y cuando saliste de Pakistan, cómo llegaste a Italia? En avión, en tren, en coche. E: No, andando. R: Andando! E: Sí. Primero Pakistan Irán. Irán Turquía, Turquía Grecia, Grecia Italia. R: ¿Y cuándo tardaste en el trayecto? E: Casi cinco meses. R: Pero hacíais autoestop? E: Sí, una noche andando, una noche coche. R: Y de Italia a Barcelona? E: En avión, como Europa, no he encontrado nada R: Y cuando viniste andando que venías con una mochila? E: Sí, cuatro o cinco días no comer nada sólo agua. R: Tuvo que ser duro. E: No yo solo, 40 personas. R: 40 personas que veníais todos juntos E: Sí." (Pakistan, home).

A continuació, recollim les vies d'entrada més freqüents que han fet servir els estrangers residents a Terrassa que han format part de la mostra d'entrevistats/des:

Una primera forma d'entrada en el país d'acollida és mitjançant un visat de turista. Es tracta d'una via especialment comú entre les persones arribades abans de l'etapa actual d'extrema restricció en la concessió de visats. L'expiració del visat de turista suposa l'entrada de la persona en una situació d'irregularitat administrativa. Cal destacar que és la principal via d'accés al nostre país.

"En Marruecos hay mucha gente, pero mucha que quiere venirse aquí y ahora las fronteras están cada vez más difícil de pasar. No quisiera que mi primo se viniera en patera o algo así, prefiero que venga como turista, es más tranquilo y seguro. Pero vamos a ver como encontramos la solución" (Home, Marroc, 24 anys).

Una segona via d'entrada es produeix mitjançant un permís de residència per cursar estudis en el nostre país. És una via habitual entre aquelles persones amb major nivell de formació (entre els entrevistats de la mostra, tots els que han optat per aquesta via són ciutadans procedents de països de l'Europa de l'Est). Si bé hi ha casos en els que aquesta trajectòria culmina amb una situació de regularitat administrativa, és habitual que la persona entri en una situació d'irregularitat un cop expira el permís. La condició "d'estudiant" suposa una "irregularitat parcial" en termes de participació laboral, ja que limita la possibilitat de tenir una feina remunerada als períodes lectius i, un cop el permís s'acaba, es condiona el pas al règim general a una sortida del país i al seguiment de les regles generals de visat i d'entrada.

Una tercera via passa per processos de reagrupació familiar, que constitueixen en l'actualitat el principal nucli d'entrades a través del règim general, a l'igual que ha esdevingut a la resta de països del nostre entorn. Aquesta via té en comú amb l'anterior la condició "d'irregularitat parcial". La persona reagrupada compta amb el permís de residència, però no així amb el de treball. La condició de reagrupat suposa la dependència vers els ingressos de la persona reagrupant o la necessitat d'inserció laboral per mitjà de l'economia informal en una situació similar a la de les persones sense permís de residència ni treball.

Aquesta característica de la legislació d'estrangeria és denunciada i criticada sovint al llarg de les entrevistes, ja que fa dependre per complet la situació del reagrupat dels ingressos del reagrupant i de la permanència del vincle familiar.

Cal dir també que la reagrupació familiar afecta tant als homes com a les dones, en contra dels tòpics més o menys estesos que consideren que l'estatut de reagrupat correspon principalment a dones que arriben aquí per reunir-se amb els seus marits. És més, per al cas de les persones d'origen llatinoamericà, és habitual que la dona iniciï el projecte migratori i sigui ella la que reagrupi el seu marit i fills més endavant. En aquests casos, un cop superats els llargs tràmits per a la reagrupació, és la dona la que es veu obligada a exercir de "cap de família" mentre transcorren els anys en què el marit pot residir aquí però sense autorització per treballar (només pot disposar d'un permís de residència). Aquest fet provoca que amb la reagrupació familiar el nucli familiar vegi reduïda dràsticament la seva capacitat adquisitiva, justament en el moment en què més s'incrementen les despeses.

Aquesta situació també pot arribar a ser font de conflictes familiars. D'una banda, molts dels marits que arriben reagrupats no s'adapten a la situació d'haver de ser mantinguts per les seves cònjuges. Per l'altra, per a les dones que exerceixen de reagrupants, l'arribada dels familiars els suposa no poder reduir la seva activitat laboral –o, fins i tot incrementar-la-, alhora que veuen augmentar el volum total de treball pel fet d'haver d'atendre en exclusiva les seves responsabilitats domèstiques i familiars.

"Si uno viene con reagrupación familiar, que está preparado, que tiene diplomatura, que tiene... Esto no tiene la oportunidad de desenvolverse en ningún lado... si viene con reagrupación familiar se supone que viene a ser un parásito, a encerrarse entre cuatro paredes, no puede participar en la vida

económica ni política del lugar donde estás. Doctores, médicos qu vienen con la reagrupación familiar... no pueden ni de paleta!... ni de paleta!! Les dejan trabajar!! Por qué se limita tanto... (...) ¿Pero dónde se ve que la esposa no trabaje?...¿Por qué esta discriminación machista tan mala, no? Pero resulta que es al revés, que las mujeres traemos a los hombres y a los hijos... ¿Qué piensan? ¿Que este señor va de parásito.? Porque ni tan solo le dejan tomar cursos de la generalitat (...) pero hay que ser realistas.. el sueldo de la esposa no va a permitir por mucho que tenga. Y el hombre por autoestima, ¿cómo va a estar sentado esperando a que su mujer le traiga el pan de cada día...? Pues, mira, yo he traído a mi marido y el está en la casa sentado...” (Dona, Perú, 50 anys).

Una quarta via d'accés correspon al procediment establert per la llei d'estrangeria, és a dir, l'arribada amb un precontracte de treball i després la tramitació dels permisos. És una trajectòria que no exclou el risc a la irregularitat “sobrevinguda” un cop finalitza el contracte i aquest no és renovat. Només un dels entrevistats/des, una dona peruana, ha seguit aquesta via, cosa que demostra que el règim general d'entrada es configura a la pràctica com una via residual.

Una menció a part mereixen les persones que sol·liciten l'estatus de refugiat polític. En el cas de la petició d'asil, el problema no és només l'escassa probabilitat que sigui reconegut l'estatus de refugiat, sinó el fet que mentre les persones resideixen aquí, pendents de la tramitació d'asil, no tenen cap via per poder romandre en situació regular al país, ni durant el període “provisional”, ni un cop la petició es denegada i no volen tornar –la situació més freqüent-. Un entrevistat colombià denuncia la dificultat d'accedir a aquest estatus. Com a conseqüència, les trajectòries laborals i legals de les persones sol·licitants d'asil acaben essent similars a les dels “immigrants econòmics” i moltes d'elles transcorren dins de la irregularitat.

“Primero con el visado de 3 meses, lo normal. Pero como... luego asilo político nosotros pedimos, pues nos negaron no sé porque motivo, aquí no nos dan asilo político, entonces ya nos quedamos. Nosotros ya sabíamos que aquí encontraríamos trabajo” (Home, Colòmbia, 50 anys).

Entre els immigrants entrevistats que han patit situacions d'irregularitat, les formes més freqüents per accedir a la regularitat són les següents: destaca de forma clara el recurs als diferents processos de regularització extraordinària (1985-86, 1991, 1996, 2000, 2001). Aquesta via té l'inconvenient que permet regularitzar la situació en un moment determinat, però difícilment es converteix en una alternativa estable a la irregularitat; per la qual cosa és força freqüent l'alternança entre la irregularitat i la regularitat al llarg de les trajectòries. Altres formes d'obtenció de la regularitat són la nacionalització en algun país de la UE (en especial entre els argentins), o l'ús dels contingents a través de l'obtenció d'un precontracte de treball, del retorn al país d'origen i de l'entrada legal amb el permís de residència i treball.

“Bueno mis antepasados son italianos. Yo seguramente tengo que ir a Italia. Y ahí, un ejemplo, yo si me voy a Italia obligadamente tengo que hacer el servicio militar allá. Una porqué ya soy mayor y otra porqué, obligadamente. Pero bueno,

si todo va bien, para los papeles mejor. Y si no tengo que hacer acá en España que me dura dos o tres semanas que me dan la residencia y permiso para trabajar y todo. (siendo italiano) La ciudadanía europea, la Comunidad Europea. En Italia sería el más rápido y... es lo mismo pero yo prefiero acá así no tengo que ir a militares. Aprender otro idioma... a mi me gusta acá, Italia no. [...] No es para pensar sino que, según papeles, lo que digan. Y ahora en febrero tengo un turno acá en Barcelona” (Home, Argentina, 20 anys).

“Cuando llegué estuve unos 6 meses o así que no sabía por dónde tirar con el tema de los papeles porque tenías que tener un contrato... una oferta de trabajo para tramitarlo. Pero tuve la suerte de conocer a unas personas en la Floresta que me hicieron la oferta... o sea empecé a trabajar con ellos y me hicieron la oferta que me firmó mi jefe y los llevé a la UGT de X, entonces X llevó el tema y, en poco tiempo, no sé... se tramitaron y me salió aprobada lo de la lista y me fui a mi país a buscar mi visa y volví” (Dona, Ecuador, 25 anys).

De l'estudi de les trajectòries legals dels entrevistats se'n deriven un seguit d'aspectes a tenir en compte, extensibles a les dinàmiques del conjunt de la migració extracomunitària a Espanya. En primer lloc, es tracta de trajectòries legals que no es produeixen en un sol sentit (és a dir, d'una situació inicial de irregularitat a una altra de regularitat), sinó que és possible intercalar moments de regularitat amb moments d'irregularitat “sobrevinguda”. Tampoc hi ha una correspondència directa entre la tinença d'un contracte de treball i la vigència del permís de treball: és a dir, la possessió del permís de treball no assegura disposar de contracte de treball durant la seva vigència –molts immigrants amb permís de treball treballen a l'economia submergida-; a la vegada que un contracte de treball no garanteix la posterior renovació del permís (per exemple, quan l'empresari no vol renovar el contracte al treballador) (Baganha, Reyneri 2001).

“Yo renové para la tercera, espero que ya la última que renueve. Este es uno de los problemas de nosotros los extranjeros, que siempre renovando papeles... hacer unas colas interminables en la policía, en la delegación del gobierno ¡con este frío! para renovar la tarjeta estoy muy agobiado” (Home, Colòmbia, 50 anys).

“Sí, dos contratos de trabajo he tenido y tuve tres tarjetas, tres resguardos para la residencia, pero ahora no, ahora estoy esperando el mes que viene para poder tener papeles, yo no tengo suerte, eso es lo me pasa. Hay gente que viene aquí, un mes y saca los papeles. Yo no, yo no tengo suerte. Yo tuve dos contratos ¿sabes?, eran muy buenos, con esos trabajos estuve mucho tiempo...” (Home, Marroc, 50 anys).

Tanmateix, sí que es constata una relació molt estreta entre la trajectòria legal o administrativa de la persona i el tipus d'inserció laboral (Solé, Parella 2001; Cachón 2002, 2003). Aquesta relació és particularment important quan la persona es troba en una situació d'irregularitat administrativa (no possessió de l'autorització administrativa per treballar a Espanya). Les condicions laborals són clarament pitjors per aquests treballadors, que es veuen obligats a treballar en l'economia informal o submergida. En aquest sentit, l'experiència dels entrevistats/des confirma que l'estructura del mercat de treball terrassenc compta amb un ampli ventall d'activitats que habitualment recluten a persones

“sense papers”, tot i que també s’afirma que, en els darrers anys, l’augment del control administratiu ha provocat que cada cop sigui més difícil per als estrangers en situació irregular trobar feina. Es tracta d’activitats com ara el servei domèstic, l’hostaleria, el repartiment de publicitat o la construcció (sobretot per mitjà de contractistes i petits empresaris). La condició d’irregular suposa, a més, una disminució dramàtica de l’anomenat “poder social de negociació”, que fa que l’immigrant sigui una força de treball menys elàstica – seguirà acceptant un lloc de treball malgrat baixi el salari- i es vegi impel·lit a acceptar les pitjors condicions de treball, en absència d’altres oportunitats laborals i davant la necessitat imperiosa de percebre ingressos. La debilitat del treballador en aquestes situacions el pot conduir a situacions de màxima explotació.

Com a conseqüència, els treballadors sense permís s’ocupen sovint en condicions extremes de precarietat (realitzant aquelles feines més dures, amb retribucions baixes, i amb poca estabilitat) i de vulnerabilitat (en tant que no els són reconeguts els drets laborals més bàsics). La irregularitat apareix també lligada a pràctiques discriminatòries o irregulars. En aquestes circumstàncies, es produeix una enorme dependència vers l’empresari. L’empresari és, en aquests moments, gràcies al nou procés de regularització que s’iniciarà el proper 7 de febrer de 2005, la persona de qui depèn que l’immigrant passi a tenir una condició de regularitat administrativa, per la via del precontracte de treball. El principal obstacle a sortejar és que alguns empresaris, sobretot petita i mitjana empresa, no es mostren disposats a legalitzar els seus treballadors, a causa del fet que no volen assumir el cost de l’alta a la Seguretat Social.

“Pasado el 2001 me llegó a mí el permiso estable de residencia, que me la dio un colegio de niños discapacitados, que también curré mucho ahí con ellos, y mi madre y mi hermano. La directora, una monja, ella nos dio el trabajo y ella nos hizo todo el proceso. Cuando nos dieron los papeles a los 3, ellos nos dijeron que ya no nos podían tener más ahí porque sabían que, en aquel tiempo, ganábamos 90000 y ellos sabían que como estábamos en negro no pasaba nada pero con los papeles ya les implicaba seguridad social... Pero con papeles ya podíamos buscar faena en otro lado y nos fuimos los tres” (Home, Colòmbia, 50 anys).

“No sé. Mi jefa dice que espera ella también la ley de extranjería porque es una cosa, ella no tiene para una jornada completa para poder hacerme un contrato de trabajo como, como normalmente tenía que darme. Y entonces yo trabajo dos días, dos horas tres horas, depende de cuantos papeles reparto cada día, y ella dice que está esperando para ver cómo sale la ley de extranjería para ver qué tiene que cumplir y si me puedo integrar en esto me hace contrato de trabajo, si no, no sé cómo, porque de verdad ella no me puede pagar nada ... pero me ha dicho, si yo te hago un contrato de trabajo con jornada laboral completa tengo que darte 700€... Y entonces ella no me puede dar para tres horas tanto dinero porque no se puede pagar.” (Dona, Romania, 52 anys).

La relació entre trajectòria laboral i trajectòria legal es manifesta també en un altre sentit. La legislació d’estrangeria concedeix l’estatus de regular als estrangers, principalment en funció de l’existència d’un contracte de treball en el mercat formal (que no de relació laboral), cosa que exclou els immigrants que es troben inserits en l’economia submergida i, en especial, les dones

d'origen immigrant, concentrades en activitats caracteritzades per la desregulació (servei domèstic) o per no considerar-se treball (les treballadores sexuals). Es dóna aquí, per tant, una paradoxa: d'una banda, la participació en el mercat de treball formal és una condició per a la regularització, mentre que, per l'altra, la irregularitat administrativa manté a la persona immigrada dins el mercat de treball informal. Els "papers" són necessaris per treballar en el mercat formal de treball; ara bé, una part important dels treballadors immigrants s'ocupa en l'economia informal o submergida i té grans dificultats per obtenir un contracte. Aquest fet suposa que fins i tot la persona "regular" tingui problemes per trobar una feina dins l'economia formal, existint, per tant, el risc a caure de nou en la irregularitat ("irregularitat sobrevinguda").

La manca de "papers" limita les possibilitats de la persona d'origen immigrant en molts altres àmbits de la seva vida més enllà del laboral: des de la participació política, l'aprofitament de les polítiques socials, fins al recurs als tribunals. La condició d'irregular situa els estrangers en una posició de "vulnerabilitat social", en termes de desigualtat o distància en l'accés als recursos i oportunitats en relació a la resta de la població. Això és així perquè la construcció de la ciutadania està associada a les categories ocupacionals. Llevat el cas de la sanitat i l'educació, la participació en el mercat formal de treball constitueix una de les principals vies d'accés als recursos, prestacions i programes socials. Però són dos els aspectes que més preocupació desperten entre els entrevistats/des respecte a la condició d'irregular. El primer és la dificultat a l'hora de poder reagrupar els seus familiars; fet que, combinat amb la impossibilitat d'abandonar el país, obliga a passar llargs períodes sense poder visitar, per exemple, els fills o el cònjuge. Diversos entrevistats/des expressen la duresa d'aquesta situació des d'un punt de vista emocional i pateixen greus trastorns psicològics. Un segon aspecte que apareix a les entrevistes amb freqüència és la relació existent entre irregularitat administrativa i les dificultats per accedir a l'habitatge. Les persones sense permís de treball i residència no poden signar un contracte de lloguer o una hipoteca. També aquí, tal com succeeix en el mercat de treball, la irregularitat suposa un augment de la dependència vers terceres persones (subarrendataris, o propietaris de pisos en lloguer) i una major vulnerabilitat davant les pràctiques abusives o irregulars en l'habitatge.

"La entrevistada cuenta cómo el día en que le dieron los 'papeles', lo primero que hizo fue comprar un billete e irse a Senegal. Su situación irregular durante tres años, le había impedido salir de España para visitar a su familia [después de 3 anys]" (Dona, Senegal, 35 anys).

"¿A Marruecos?, no por ahora no... me gusta aquí, lo que yo quisiera es poder ir y volver, pero yo estoy bien aquí. Yo si marcho a Marruecos, no puedo regresar por los papeles..." (Home, Marroc, 50 anys).

Per tots aquests motius, la consecució dels "papers" és sens dubte una de les màximes prioritats manifestades en les entrevistes. El procés és descrit en tots els casos com un procés traumàtic, llarg i angoixant. Es critica la tardança, l'excés de burocràcia i les pràctiques arbitràries, com ara les denegacions injustificades dels permisos. La nova reforma del reglament d'estrangeria està

generant força expectatives entre les persones entrevistades que es troben en situació d'irregularitat.

S'observa també com els successius canvis que les polítiques d'estrangeria han experimentat en els darrers anys a Espanya, han creat en alguns dels entrevistats/des una marcada sensació de confusió.

“Bueno, yo quedé embarazada y yo no sabía que los papeles se hacían si tenías un hijo acá se hacían los papeles. Y un amigo de mi hermana me decía averíguate porque vos vas a tener un hijo, y si es español te tienen que dar los papeles ahora. Yo no sabía. Porqué mi hermana el tiempo que vino hacían papeles a los extranjeros. Después cambió las leyes, van cambiando y ya el tiempo que llegué yo ya no hacían papeles” (Dona, Argentina, 22 anys).

Apareix reiteradament la idea que “fa uns quants anys” la situació dels irregulars era menys dura que “ara”, a conseqüència dels successius canvis legislatius. Constaten que alguns empresaris s'han tornat més reticents a l'hora d'acceptar persones “sense papers”, especialment en sectors amb alt risc de sinistralitat, com ara el de la construcció, i més exposats a les inspeccions de treball. Tanmateix, les trajectòries laborals dels entrevistats/des que han participat en l'estudi, que analitzem a continuació, semblen contradir aquesta afirmació:

“Ahora sí está más difícil la situación para los ilegales, anteriormente no molestaban tanto, ahora sí están molestando mucho” (Home, Colòmbia, 50 anys).

“En aquel tiempo [fa uns sis anys] era más fácil, ahora se ha montado una cosa que no hay manera... la pobre gente ahora. Pero en aquel tiempo no. Le decías que lo necesitabas, los papeles, y era poca la gente que se negaba, lo hacías de inmediato. Era poca la gente que se negaba, lo tuvimos fácil los que llegamos entonces” (Equador, Dona, 47 anys, arribada a Espanya a finals dels 90).

3.8. Les trajectòries laborals

Els sectors d'activitats en què s'ocupen

La precarietat laboral és el tret més rellevant a l'hora de resumir les trajectòries laborals de les persones immigrants entrevistades. La precarietat ha aparegut en les entrevistes a partir d'indicadors com ara la freqüent absència d'un contracte formal (economia submergida), la temporalitat dels contractes, la finalització sobtada de la relació laboral (contractes de temporalitat indeterminada), els baixos salaris, la flexibilitat de la jornada de treball, la impossibilitat de promoció, la freqüent rotació laboral, la manca de formació, etc. Les trajectòries laborals seguides pels entrevistats/des solen incloure una llarga llista d'ocupacions, ja que la subocupació, la rotació i els canvis de feina (i, fins i tot, de sector d'activitat) són freqüents. Els ocupats marginals, amb feines de caràcter puntual (pintar una casa, suplències...) o de molt poques hores, tenen un pes important. D'aquesta manera, es combinen ocupacions puntuals, amb períodes d'activitat remunerada més o menys estables (amb

contracte o sense) i amb períodes d'atur, que poden conduir fins i tot a la pèrdua de la condició de regular. Com veurem més endavant, és habitual la pluriocupació o la realització de més d'una feina alhora.

La pràctica totalitat de les trajectòries laborals dels entrevistats es desenvolupen dins el segment secundari del mercat de treball. La construcció, l'hostaleria i el servei domèstic, sense oblidar determinades activitats poc qualificades en algunes indústries (tèxtil, fusteria, etc.) o en empreses de serveis (mudances, desembussadors de canonades, etc.), totes elles intensives en força de treball, apareixen recurrentment al llarg de les entrevistes. Només cal valorar el baix nivell de qualificació, la forta incidència del treball atípic, les llargues jornades laborals, la incidència d'accidents laborals o la impossibilitat de promoció que caracteritzen aquestes ocupacions, per concloure que es tracta de branques d'activitat amb unes condicions de treball notablement pitjors que la mitjana del conjunt d'activitats de l'estructura ocupacional terrassenca. En altres paraules, els treballadors/es immigrants es concentren majoritàriament en aquell ventall d'activitats cada cop més refusades pels treballadors/es nacionals. Podem concloure doncs que els processos d'assignació d'ocupacions als estrangers/es generen una etnostratificació de l'estructura ocupacional, en el sentit que el lloc que ocupen els i les immigrants en la piràmide ocupacional ve marcat per l'origen nacional o ètnic i no es correspon amb la distribució ocupacional del conjunt de la població nacional ocupada.

Així mateix, cal tenir en compte que les branques d'activitat en què es concentren els i les immigrants són les més sensibles en cas de recessió econòmica –llevat el cas del servei domèstic, l'increment de la demanda del qual obeeix a altres factors, com ara l'envelliment de la població, la generalització de la família dels “dos salaris” i l'oferta insuficient de serveis i prestacions per a les famílies-. En conseqüència, una eventual crisi econòmica o una significativa reducció de l'activitat, per exemple en el sector de la construcció, pot tenir un impacte negatiu en l'ocupació dels estrangers. En definitiva, de les trajectòries laborals dels entrevistats es desprèn que els immigrants són una força de treball que constitueix un dels col·lectius més fràgils del mercat laboral –juntament amb les dones i els joves amb baix nivell educatiu-.

La presència dels estrangers/es en determinades branques d'activitat està molt marcada pel gènere. Les activitats on es concentren els i les immigrants presenten una clara divisió en funció del sexe de la persona entrevistada. Així, entre les dones, són el servei domèstic (com interna o externa), les activitats de neteja d'edificis i els serveis personals (atenció a persones grans i a malalts), els nínxols laborals que concentren al més ampli grup d'entrevistades. L'hostaleria és l'altra activitat (sobretot la cuina) que està tenint un pes creixent entre les dones. Altres ocupacions de menys importància que han aparegut en les entrevistes són la de traductora ocasional (xinès), peó indústria tèxtil, venedora ambulante, repartidora de publicitat i una propietària d'una botiga de roba (gràcies al finançament obtingut a partir d'un microcrèdit). Pel que fa als homes, les ocupacions més freqüents en les trajectòries dels entrevistats/des

són les relacionades amb la construcció (també pintura) i l'hostaleria. Apareixen de forma més esporàdica les feines en el sector industrial – ocupades sobretot per treballadors procedents de l'Europa de l'Est- o el treball en magatzems. Tres dels entrevistats (2 senegalesos i un marroquí) han treballat en l'agricultura al sud d'Espanya, amb anterioritat al seu assentament al municipi de Terrassa.

Pel que fa al tipus d'empresa en el que s'ocupen, predominen les empreses de petit tamany. Cal destacar la importància dels petits negocis del sector de l'hostaleria, així com empreses de pocs treballadors vinculades a la construcció (moltes d'elles resultat de processos de subcontractació) i als serveis industrials (neteja, instal·lacions, magatzems, etc.). Com a contrapartida, en quatre de les trajectòries laborals es menciona el vincle laboral amb una gran indústria de la zona (una coneguda multinacional). Cap de les persones que hi ha treballat hi ha romàs més de 2 mesos.

Excepte en tres de les ocupacions aparegudes, totes les trajectòries laborals dibuixen el perfil d'un assalariat que treballa per a empreses propietat d'autòctons. En la major part dels casos, es tracta d'empreses caracteritzades per una important presència de treballadors immigrants en la plantilla. És més, és habitual trobar empreses amb plantilles completament segmentades, de manera que el personal autòcton ocupa els càrrecs directius i tècnics i els immigrants s'ocupen com a operaris (empreses de neteja, de serveis diversos, construcció...). Els exemples que més bé il·lustren aquesta segmentació els trobem en el sector serveis; en concret, en una empresa "intermediària" dedicada al servei domèstic, així com en una empresa de neteja i una altra de campanyes comercials "porta a porta" (una coneguda empresa de telecomunicacions), on la remuneració depèn dels nous clients aconseguits. En els tres casos, les plantilles estan únicament integrades per persones immigrants.

També han aparegut casos d'entrevistats/des que treballen en negocis regentats per altres connacionals, anomenats també "empresariat ètnic". Aquests negocis s'obren o bé per donar un servei a la població immigrant (els marroquins, per exemple) o bé per servir a un públic generalista que cerca preus assequibles (com ara els basars regentats pels xinesos) o productes exòtics. Acostumen a ocupar els buits generats per la pròpia evolució empresarial autòctona (jubilacions, fallides, etc.) i de la crisi del petit comerç.

La col·lectivitat xinesa segueix una pauta d'inserció laboral diferenciada a la de la resta de col·lectius. Gairebé tots els seus treballs remunerats estan ubicats en empreses familiars pròpies o d'altres connacionals. Els tipus de negocis que estableixen els immigrants solen ser activitats comercials o en el sector de l'hostaleria, amb un predomini del petit establiment.

En els casos en què els entrevistats/des han treballat com assalariats/des en empreses regentades per altres immigrants, dos dels entrevistats/des han manifestat que les condicions d'explotació eren, fins i tot, més acusades que les que havien patit sota la supervisió d'empresaris d'autòctons.

“En comparación con trabajar con patronos españoles, por el hecho de ser extranjera y mujer, cobraba menos en los restaurantes chinos, regentados por chinos. Cobraba 300 – 400 euros al mes, sin festivos, sin alta en la Seguridad social, los hombres, en cocina llegan a 500 euros, no hay horario establecido de finalización. La entrada es a las 11h. Prefiere trabajar para patronos españoles” (Dona, Taiwan, 34 anys).

“Porque aquí hay un amigo también allá la delincuencia en Colombia... ya llevaba aquí un año y medio y él tenía una empresa que viniera que le iba a echar una mano y daba trabajo. Yo empecé con esto llegué y era un explotado, abusaba del emigrante. No duré mucho, duré un mes con el empleo. El compañero este desde Colombia como el vive aquí está ubicado aquí ya y tenía trabajo...” (Home, Colòmbia, 50 anys).

L'exploració de la força de treball estrangera per part dels negocis ètnics no és un fet aïllat i, en molts casos, constitueix una fase indispensable en el procés de consolidació d'un teixit empresarial propi a la societat receptora. Això és així especialment en aquells negocis intensius en força de treball i regentats per grups ètnics caracteritzats per estructures que afavoreixen l'accés al negoci de membres de la pròpia família, o bé de les dones sota el control de mecanismes patriarcals. Però fins i tot en aquests casos, cal tenir en compte que el fet de treballar en un negoci regentat per un connacional pot conduir a efectes positius que van més enllà dels baixos salaris o de les llargues jornades laborals. Podem identificar altres avantatges tant o més importants, que poden fer més atractiva l'opció d'insertar-se en un negoci propietat d'un connacional: i) s'afavoreix la reducció de conflictes en el lloc de treball; ii) es potencia la identificació amb l'empresa (vinculació simbòlica); iii) pot esdevenir una plataforma per muntar el propi negoci més endavant (“escola d'empresaris”, en el sentit d'adquisició de les habilitats empresarials) (Solé, Parella 2005). Tots aquests factors fan que pugui proporcionar mecanismes de mobilitat inexistents en el mercat secundari.

Els Salaris

Pel que fa als salaris, el gruix dels entrevistats es mou entre els 450 € i els 700 € mensuals, tot i que apareixen salaris inferiors (200 € o 300 €), en activitats com ara el repartiment de publicitat. Es tracta doncs de salaris baixos que afecten especialment treballadors del sector serveis i a persones sense permís de treball. Existeix una excepció important a la norma de baixos salaris: el sector de la construcció. Es tracta, sens dubte, de l'activitat que permet la percepció d'ingressos més elevats entre els estrangers (900-1200 € mensuals, de mitjana). Tanmateix, també a la construcció s'han identificat casos amb salaris baixos, sobretot entre treballadors en situació irregular, així com entre treballadors regulars que han estat contractats per petits empresaris autònoms integrats en sèries de subcontractacions. Els salaris es troben també per sobre de la mitjana en el cas dels treballadors que s'ocupen a la indústria (entre 700 € i 1000 €).

“Así lo saludo por Navidad y yo bueno, digo me vas a pagar, por lo menos, no sé, aunque 10 euros que me des. Me dio un lote no más. Me dijo feliz Navidad y ya está. [...] Hoy me paga 50 la otra semana me paga 70 o esta semana no me pagaba y la otra me pagaba 90. [...] Sí, 50... 70... la semana, pero yo no puedo pensar en el futuro. Yo con eso puedo pensar en el mañana y nada más. Y bueno. Lo único bueno que tenía es que no me hacía llevar la comida. Yo comía con él. Me pagaba la comida y comíamos bien y todo.” (Home, Argentina, 20 anys, treballa com a pintor).

“Estuve poco tiempo ahí, unas tres semanas, y que si te pagaban por pieza, que si cosíamos que cantidad de pieza, que si hacíamos una nos pagaban un precio, otra otro precio. Yo trabajé unas 3 semanas y me pagaron unas 21-22 mil pesetas. Contrato. No, no qué va” (Dona, Equador, 45 anys).

Els baixos salaris percebuts pels immigrants condicionen directament el seu accés a altres recursos, com ara la vivenda. Així mateix, en molts casos, aquesta situació força als immigrants a ocupar-se en més d'una activitat alhora, per tal de poder incrementar els ingressos (situacions de pluriocupació).

El tipus d'activitats on es concentren principalment les dones (servei domèstic, empreses de serveis domiciliaris, etc.) incideix negativament en els seus salaris. Es tracta de sectors on predomina l'economia submergida i on no existeix un disseny de categories ocupacionals que permeti reconèixer les qualificacions formals (Solé 1994; Parella 2003). En el cas de les treballadores domèstiques internes, tot i que correspon a la persona que contracta pagar les quotes a la Seguretat Social, és habitual que siguin les mateixes treballadores les que paguin part o tota la Seguretat Social –amb la finalitat de mantenir el contracte laboral-, cosa que els suposa una reducció dels ingressos. No resulten sorprenents els salaris més baixos que perceben les treballadores del servei domèstic o dels serveis vinculats a la reproducció social (neteja, cura de persones grans i nens), ja que es tracta d'un dels sectors més desregulats i menys remunerat del sistema productiu espanyol (Mestre 2003).

La jornada laboral

Pel que fa a les jornades laborals, les experiències dels entrevistats/des ens descriuen unes jornades caracteritzades per la llarga durada, la flexibilitat i per la pràctica habitual d'haver de treballar en horaris nocturns o caps de setmana, modalitats on cada cop resulta més difícil trobar treballadors/es autòctons/es. Es posa de manifest que el treball sense horaris és la tònica predominant, tant en el sector de la construcció com en l'hostaleria (sovint es realitza un sol dia de descans i no els dos dies que marca el conveni). Són els treballadors industrials els qui presenten una millor situació en aquest aspecte, si bé també és habitual el recurs a les hores extres no comptabilitzades. A més, diversos entrevistats/des es veuen obligats/des a adaptar els dies i les hores que treballen a la càrrega de feina de l'empresa.

“E: ¿Crees que es una empresa que da oportunidades al trabajador? I: No, es una empresa que llama al trabajador si hay faena, si no hay faena no te llama. E:

¿Crees que hay posibilidades de que te hagan contrato? I: No, no creo” (Home, Senegal, 38 anys).

La pluriocupació

Pràcticament la meitat dels entrevistats/des combina o ha combinat la seva activitat principal amb altres ocupacions de forma paral·lela, com a estratègia davant la precarietat i els baixos salaris (Solé, Parella 2001). El més habitual és que com a mínim una de les dues ocupacions sigui no declarada. Així, per exemple, una entrevistada d'origen peruà (de 50 anys) combina una jornada de treball de 12 hores nocturnes en una residència de dilluns a divendres, amb una feina els caps de setmana cuidant una persona gran. El resultat és la pràctica inexistència de temps d'oci o temps de disposició pròpia, així com la manca de temps per a la família. Per alguns/es entrevistats/des es tracta d'una estratègia que permet maximitzar la quantitat de les remeses que envien al país d'origen; per d'altres, respon a un imperatiu per completar els ingressos que necessiten per satisfer les seves necessitats bàsiques a la societat receptora.

“P: ¿Ellos están allá en Marruecos? A: Si, están todos. Si yo trabajo, por ejemplo una semana y cobro por ejemplo 400 euros, yo les mando 300, para que ellos estén bien ¿me entiendes?, y yo me quedo con 100. Si yo estoy trabajando bien, yo les mando por ejemplo más de la mitad de mi dinero, yo me dejaba 100 a la semana y ya la última semana del mes, les mando poco y me dejo para pagar el alquiler, para comida, para zapatos...” (Home, Marroc, 50 anys).

Així mateix, del discurs dels entrevistats/des també afloren nombroses al·legacions a una ètica del treball basada en l'esforç i en la necessitat d'efectuar sacrificis, amb una baixa valoració del descans i del temps per a un mateix.

“A mí me gusta ganar el dinero sudando”. (Home, Colòmbia, 50 anys).

Vies d'accés a l'ocupació

En la major part de les entrevistes la principal via d'informació i d'accés al treball ha estat per mitjà de les xarxes socials: amics, familiars i coneguts informen sobre l'existència d'un lloc de treball vacant i actuen, fins i tot, donant referències de la persona a l'empresari que els ha de contractar. D'altra banda, per a aquells que disposen de permís de treball, destaca la importància de l'INEM o de les borses de treball públiques -com ara la que gestiona Foment de Terrassa- com a vies eficaces per accedir a l'ocupació. També són importants les empreses privades d'intermediació, com ara les empreses de treball temporal o les empreses intermediàries en el servei domèstic, que posen en contacte les treballadores domèstiques amb les llars que sol·liciten servei domèstic. El recurs a l'oferta directa, a través d' anuncis a la premsa local o de l'actuació dels mateixos empresaris, també és mencionat a les entrevistes –

sobretot en l'hostaleria i el servei domèstic-, però no constitueix un canal de reclutament habitual (Solé, Parella 2001).

Salut laboral

Les dures condicions de treball que reflecteixen les trajectòries laborals dels entrevistats tenen com a conseqüència les repercussions negatives sobre la salut del treballador. Bona part dels entrevistats/des declara haver patit algun problema de salut relacionat amb l'activitat remunerada o bé un accident de treball. Una part de l'accidentalitat i dels problemes de salut tenen a veure amb el fet que la població immigrant es concentra en activitats perilloses, amb un alt risc de sinistralitat (hostaleria, construcció, etc.). Però, per altra banda, diversos entrevistats denuncien altres factors, com ara la manca de mesures de seguretat o l'adjudicació als estrangers d'aquelles activitats més perilloses i nocives per a la salut. La precarietat i l'elevada rotació de la força de treball estrangera, amb canvis freqüents d'ocupació i fins i tot de sector, contribueix a accentuar encara més el risc laboral.

“Hacía el mismo trabajo, y era duro, un trabajo físico, no merecía la pena al final, luego me enfermé, hice una hernia por esto, por trabajo físico... N: A causa del trabajo. F: A causa del trabajo y no, no merecía la pena al final” (Home, Romania, 34 anys).

“Porque... mira, mira (me enseña el dedo índice donde tiene la cicatriz de una herida profunda en la base) me corté por culpa del guante. El guante me resbaló.... Ahí duré cuatro días, el señor me despidió, no se por qué, supongo que por evitarse problemas. Y no me indemnizó ni nada”. (Home, Colòmbia, 50 anys).

“Había una turbina que hacía demasiado ruido. Esta turbina me estaba dañando el oído. Entonces yo pedí protección y me dieron el tapón y eso no valía para nada. Como a los 3 meses me dolía mucho un oído yo me fui y me dijeron que estaba perdiendo el oído. Con 3 meses de estar ahí. Y me iban a renovar el contrato...” (Home, Colòmbia, 50 anys).

“Tuve una enfermedad en los ojos. Estuve ahí un año y luego me han echado. Pero luego me llamaron para volver, pero yo no pude volver porque estaba enfermo, pero ahora estoy perfectamente bien” (Home, Senegal, 33 anys).

Els problemes de salut laboral esdevenen especialment greus quan es tracta de treballadors/es no regularitzats/des. En alguns casos, el procés de pèrdua de salut culmina amb l'acomiadament del treballador/a; en d'altres, existeix l'acord verbal previ segons el qual si el treballador, per exemple, “es talla una mà”, l'empresari no se'n responsabilitzarà.

“Claro que si yo me corto la mano con un disco, o con algo, o con otra cosa, él no me respalda en nada, y para mí es más malo porque tengo que dejar de trabajar” (Marroc, Home, 50 anys).

“Estuve trabajando bajo 5 metros, en unas tuberías y sentía toda la “mierda” y me enfermé, si yo tuviera papeles me podrían pagar todo lo que enfermé, pero

no puedo, lo tengo que ver yo solo, con la seguridad social. Yo no le he dicho nada a él [su empleador], no pude hablar con él, y él lo sabe todo, sabe que yo me enfermé, y no pasa nada, si hablas con él, no me llamará más, y me falta para mandar a mis hijos, para comida... Si yo tuviera papeles trabajaría bien. Cada día hay que callar, no se puede hablar” (Home, Marroc, 50 anys).

Fins i tot en el cas dels treballadors/es en situació regular i amb contracte de treball, els estrangers/es rarament es consideren legitimats o en situació de sol·licitar una indemnització o una baixa quan es produeix algun problema de salut relacionat amb el lloc de treball. Els motius són diversos: des d'un cert complex de culpabilitat (el treballador opta per assumir-ne la responsabilitat), fins a la voluntat de no “ofendre” o “molestar” a l'empresari, passant per la resignació basada en el desconeixement o en la desconfiança en els canals legals a l'hora de denunciar-ho. És així com és habitual que sigui el treballador el qui acaba internalitzant el cost de l'accident o el problema de salut amb el qual ha de conviure. És cert que la inseguretat administrativa i la por a perdre la feina poden influir a l'hora de no fer pública la denúncia, però també hem identificat un discurs que té més a veure amb una “ètica del treball”, basada en el sacrifici i en la no percepció que el treballador/a té d'una sèrie de drets, i que la salut és un d'ells. És així com una treballadora en una residència geriàtrica, en torn de nit, explicava com s'havia negat a sol·licitar una baixa, tot i la insistència del metge, davant un problema de salut relacionat amb una pràctica irregular a la feina. Per contra, es va estimar més abandonar el lloc de treball de forma voluntària, sense disposar d'un altra feina ni poder percebre indemnització per acomiadament, per tal de no perjudicar l'empresari:

“(...) Corría ... pero no. Terminaba muy agotada.. empecé a caer, a caer, a caer.. hasta que dije pues que no. Fui al médico me hicieron analíticas y me dijeron: “mira estás mal, tu hemoglobina ha bajado mucho, tu ánimo está en los suelos, tienes una infección muy fuerte en las vías urinarias” Que tenía un dolor y no se cortaba... hacía fibras en el día mientras dormía... era un trabajo super duro... y no te pagan por las 12 horas!! No tengo otro trabajo para dejar este!! [li deia al metge]. Tengo una hipoteca, tengo a mi hija estudiando! – [el metge li diu], pues si sigues así, peor, encima tú estarás anulada para este trabajo y para otro... no podrás trabajar, porque la infección está muy rebelde (...) Entonces tomé la decisión de que no podía seguir trabajando, el doctor me dijo: te coges la baja de 20 días (...) mira, [li diu a l'empresari], el médico me ha dicho que coja la baja de 20 días porque estoy mal, tú ves como estoy... no soy ni la sombra de lo que aquí he llegado... empecé bien y con ganas de trabajar pero tú ves que cada día estoy como una sombra, no tengo ni siquiera fuerzas para mantenerme... mi salud... y como no te gusta, no quiero perjudicarte con la baja... no voy a seguir trabajando. Busca a otra persona yo trabajaré hasta tal día... (...) No, no la cogí... le dije al doctor: voy a dejar el trabajo mejor. Voy a recuperarme y buscaré otra cosa...” (Dona, Perú, 50 anys).

“Y yo pensé en denunciarlos alguna... pero yo ya lo pido... yo no quiero problemas con la gente yo. Pero me decía el doctor que los demandara pero yo no quise presentar el papel por temor a que me despidieran. Cuando vine a renovar el contrato, de tonto, me faltaban 2 horas para firmar la renovación del contrato por otros 6 meses y cuando yo le enseñé este papel me llamaron y me dijeron que no me podían renovar que porqué la faena había bajado, que ya no había faena, que estaba muy mal el negocio... a la calle. Yo sé que me

despidieron porque yo había perdido el oído. Y volví al médico y le expliqué todo desde la mutua y me dijeron que yo les denunciara, me dieron un papel para denunciar y todo y yo dije que no" (Home, Colòmbia, 50 anys).

La promoció laboral

Pràcticament cap dels treballadors/es entrevistats/es veu possibilitats de promoció dins l'empresa on actualment treballa. Únicament aquells qui compten amb algun tipus de qualificació tècnica prèvia –obtinguda en el país d'origen- han experimentat processos de mobilitat laboral ascendent. Com a conseqüència, el canvi d'empresa esdevé en molts casos una necessitat, tant pel fet de no poder resistir la duresa de determinades condicions de treball, com per la voluntat d'experimentar un procés de millora laboral.

Determinats/des entrevistats/des consideren la formació com una alternativa o una sortida a les condicions de precarietat laboral. Tanmateix, excepte per a aquells entrevistats/des amb major estabilitat laboral, es considera impossible compatibilitzar l'assistència a cursos formatius amb una activitat laboral. La formació oferta des de Foment o altres organismes es considera útil a l'hora de facilitar el primer accés a llocs de treball de baixa qualificació; però inadequada si allò que es persegueix és la promoció. És cert que a mesura que augmenta el temps de permanència aquí, es constata una certa millora en la situació laboral del treballador. Però les trajectòries laborals seguides pels entrevistats mostren que en ben poques ocasions (només un dels entrevistats) se superen les condicions de precarietat laboral. Quan allò que se cerca és la mobilitat laboral, l'autocupació es planteja com a l'única alternativa.

En tot cas, una variable clau que es tradueix en una millora notable de les condicions laborals és la consecució del permís de treball. Amb l'obtenció del permís el ventall d'oportunitats laborals s'amplia i no queda limitat a l'economia submergida. Però, com ja hem vist, aquest fet no garanteix en cap cas l'abandonament de la precarietat, entesa tant en termes d'inestabilitat laboral com de pobresa (baixos salaris).

"Cuando la gente no papeles aquí muy muy mal, muchas personas trabajan solo para comer. No dinero nada, solo para comer mañana y noche. R: Se aprovechan las empresas de la gente que no tiene papeles? E: Sí, sí mucho, eso" (Home, Pakistan, 30 anys).

La qualificació dels llocs de treball

La inserció en el mercat laboral dels immigrants no comunitaris no es produeix gairebé mai en el mateix tipus d'activitat que desenvolupaven en el país d'origen, ni sol estar en concordança amb el seu nivell educatiu, sobretot entre els treballadors procedents dels països de l'Europa de l'Est, amb un 31% de població amb titulació de grau mitjà o superior, segons dades de l'Ajuntament de Terrassa a 31/12/2003. La desqualificació professional permet identificar una situació "d'inconsistència d'estatus" –no correspondència entre el nivell

formatiu i la categoria professional- , un important desaprofitament de destreses i una font de frustració.

“Bueno, cuando llegué en Gerona estuve trabajando en la obra, con mi cuñado y luego, poco tiempo, ya se acabó la obra, me fui a otro sitio, a hostelería, en hostelería. (...) Y luego me fui también a un bar de ayudante y además de eso que estuve allí en minigolf regando, cuidando eso, limpiando y tal. Eso en un bar y de noche, trabaja de noche. Y luego el bar está al lado de la playa, entonces el trabajo que tenía yo es temporal, son de verano. Me fui después a Andalucía y estuve con uno que está montando invernaderos. Luego mi última faena pues metí también invernaderos o nos vamos para allá cogiendo, sembrando y todo. Y luego pues nada, luego me fui también a Sevilla pero no había trabajo y al final aquí” (Home, Marroc, 37 anys).

En general, les trajectòries laborals dels entrevistats/des transcorren per feines amb baix nivell de qualificació, tret propi de les ocupacions del mercat secundari. Un bon exemple el trobem en un entrevistat de nacionalitat polonesa, amb estudis superiors d'enginyeria, que inicia la seva trajectòria laboral com a treballador de magatzem en una empresa de mudances. Altres exemples els trobem en un entrevistat romanès, veterinari, que treballa com a peó en una indústria de Terrassa amb un contracte temporal d'un mes; un home de nacionalitat russa, amb dues carreres universitàries, treballador de neteja; o una dona senegalesa, informàtica, que inicia la seva trajectòria com a venedora ambulante.

“A su llegada, también estuvo trabajando por horas en el servicio doméstico. A pesar de su formación superior como informática, la entrevistada reconoce que una vez que llegó aquí, no le sirvió para encontrar empleo. En España no le reconocen los estudios formales. Por todo ello, la única salida laboral que vio entonces, fue la venta ambulante” (Dona, Senegal, 35 anys).

Només dos dels entrevistats/des de la mostra gaudeixen d'un lloc de treball que podem considerar qualificat: un soldador d'origen marroquí (percep 1000 € mensuals) i un tècnic verificador de la qualitat de productes electrònics d'origen romanès (800 € mensuals), en constitueixen l'excepció. El sector industrial és el que sembla permetre un major nivell d'adequació entre qualificació i ocupació per a molts immigrants no comunitaris.

Aquest “desaprofitament” del capital humà dels treballadors/es immigrants més qualificats/des és reforçat per un factor institucional: la dificultat de convalidar títols i estudis realitzats fora d'Espanya. La no convalidació de títols limita clarament les trajectòries laborals dels treballadors/es més qualificats/des.

“Es que aquí no podemos trabajar con diploma y por eso tu vas a un puesto más bajo que tus has trabajado antes y porque, por ejemplo, yo era la enfermera en un hospital de Gobierno, era mejor de los mejores ¿sabes? y ahora me siento como la peor de las peores ¿Sabes? [riu] No es discriminación pero aquí no me siento igual que como sienten las chicas porque ellos son de aquí, y yo como extranjera me siento, como una oveja negra” (Dona, Rússia, 50 anys).

La “inconsistència d'estatus” és una situació encara més generalitzada i prolongada en el cas de les dones. Si bé alguns homes aconsegueixen obtenir una ocupació més relacionada amb la seva formació al cap dels anys, quan es tracta de treballadores de sexe femení, encara que tinguin formació, els resulta molt difícil poder accedir a altres sortides laborals al marge del servei domèstic, les empreses de neteja, l'hostaleria o les residències geriàtriques. Les dones queden circumscrites gairebé de forma exclusiva en el servei domèstic i en la cura de gent gran, així com en serveis poc qualificats. Els homes, en canvi, són més acceptats en determinades activitats industrials, de manera que les seves oportunitats laborals es diversifiquen i transcorren en sectors més regulats i visibles, on resulta més senzill que sigui reconeguda la capacitació professional.

Feines “dures” que requereixen força de treball jove

Apareix en les entrevistes un tema que cal tenir en consideració per la seva importància, especialment en el futur, a mesura que el col·lectiu de treballadors/es estrangers/es es vagi assentant i la seva edat mitjana augmenti. Els treballadors/es immigrants de més edat comencen a experimentar serioses dificultats a l'hora de mantenir el seu lloc de treball o de cercar una nova feina. La major part de les feines que apareixen a les entrevistes requereixen una bona condició física i prioritzen en la selecció la contractació de treballadors joves. Alguns dels entrevistats/des (amb edats superiors als 50 anys) es consideren massa grans per realitzar feines de tanta exigència física i consideren difícil trobar algun altre tipus de feina. És per això que denuncien sentir-se discriminats per raó de la seva edat. En altres ocasions, l'edat és sinònim d'aparició de seqüeles en la salut produïdes per la dura activitat laboral. Si bé la discriminació de la força de treball en base a l'edat és un tret extensible al conjunt de la població assalariada, el tipus de feines en què es concentren els immigrants, la majoria d'elles basades en la força i la resistència física (construcció, cuidar persones grans, sector de les mudances, hostaleria, magatzems), fa que l'edat pugui suposar un important factor d'exclusió en el mercat de treball i que la vida laboral d'aquests/es treballadors/es sigui més curta.

[A la pregunta de quants anys pensa romandre a Espanya, l'entrevistat respon:]
 “Depende. Sabes que dentro de cinco años no puedes seguir de trabajar. Subir 40 Kilos cada cinco minutos no puedes hacerlo. Aquí no hay más tipo de trabajo que esos. Manipular productos tóxicos. Aquí hay senegaleses con cáncer de pulmón” (Dona, Senegal, 50 anys).

“J: Por el hecho de ser extranjera... y por el hecho de ser mayor. Las dos cosas, sí. Porque a partir de los 40 ya no le quieren tomar. Los únicos que los toman son esos, para trabajos fijos internos que hay que trabajar día y noche y para esos geriátricos, que pues como no encuentra otra cosa, a a dónde va a ir?” (Dona, Perú, 50 anys).

“Aquí he caminado en bastantes sitios... y yo pienso que es por la edad que tengo, por la edad. Porqué tengo 56 años. Y entonces donde he ido siempre me han preguntado la edad. He ido a las clínicas donde atienden a personas de la

tercera edad... y me dicen que están completas, yo presiento que es por la edad" (Home, Colòmbia, 50 anys).

Pràctiques dels empresaris que incompleixen la normativa laboral

Pel que fa a l'existència de pràctiques que incompleixen la normativa en les seves condicions laborals, assistim a la paradoxa que alguns entrevistats/des sistemàticament en neguen l'existència quan se'ls demana explícitament; a la vegada que n'exposen clars exemples durant la narració de la seva trajectòria. En molts casos, els i les immigrants, quan descriuen aquestes pràctiques, les etiqueten com a "abusives" i no tant com a il·legals o irregulars. Sens dubte, aquest fet posa en evidència que hi ha poca consciència i informació a l'hora d'identificar les pràctiques irregulars, sovint per desconeixement de les lleis o dels drets laborals de la societat receptora.

L'exemple més clar de pràctica irregular, que apareix en la pràctica totalitat de les trajectòries laborals dels entrevistats/des, és el treball no declarat, és a dir, treballar sense contracte (tant quan es tracta de persones amb permís de treball o sense permís de treball). Aquest fet rarament és considerat pels entrevistats com una pràctica il·legal, donat que la subocupació i l'economia submergida són força freqüents en bona part dels països d'origen. Quan la persona no disposa de contracte de treball, la relació de subordinació, dependència i d'explotació amb l'empresari és molt pronunciada, cosa que permet la vulneració dels drets laborals i la silenciació de tota queixa o reivindicació.

"P: ¿Cómo es la jornada laboral, el horario, es muy largo...? A: Claro, porque si yo tengo papeles trabajo 8 horas diarios, sin trabajar sábado. Ahora no [ja no té papers], se trabaja más, no hay horario y si hay que trabajar un fin de semana se trabaja. Y si yo hablo con él [el seu empresari] ¿me entiendes?, me quedo sin trabajo, yo no me puedo enfadar con él ¿me entiendes?. Yo le pregunté a él y él me ha dicho que no puede hacerme contrato, que no tiene dinero" (Home, Marroc, 50 anys).

"En la obra éramos un montón la mayoría inmigrantes, casi todos los de la obra eran Colòmbianos y con todos abusaba el tío. Y no solamente a los Colòmbianos también a los españoles les robaba la seguridad social, muchos compañeros me lo decían. Cuando menos pienses les saca la seguridad social. (...) Y muchos se fueron de juicio con él, pero españoles, ningún colombiano, y como éramos gente ilegal casi todos, para uno no perder su puesto de trabajo" (Home, Colòmbia, 50 anys).

"Mi amiga que está embarazada y le hacen trabajar día y noche. Mediodía y a la noche, y está de siete meses. Y no tiene papeles entonces no puede decir nada(...) El jefe tendría que decir, bueno mirá, trabaja mediodía no más, porque no puede ni caminar. (...) Eso sí me molesta. Porque se aprovecha de esto que no tiene papeles ni contrato ni nada. Y ella se aguanta porque ella no puede. Porque ¿quién le va a dar trabajo embarazada?, y sin papeles... eso sí me molesta mucho. Si no estuviera mi amiga ahí ya lo hubiera denunciado a este restaurant" (Dona, Argentina).

Més enllà de les pràctiques d'economia submergida, de les entrevistes se n'extreu un extens catàleg de situacions que incompleixen la normativa laboral: acomiadaments improcedents (alguns derivats d'un accident laboral), no pagament del salari, no cotització a la seguretat social, salaris per sota del mínim legal, no pagament de les hores extres, declaració d'una jornada laboral més curta en el contracte laboral, etc.

“Lo que pasa es que si algo que ya a excepción de esta empresa y la del ayuntamiento, cada sitio que he trabajado, sitio que han abusado. Si no eres del país no sabes las leyes, las normas y todas estas cosas, ¿no? Y no sabes que te están engañando. Aquí existen pagas, existen vacaciones existen todas estas cosas, el finiquito... Pues entonces de la mayoría de los trabajos en que he entrado he salido como entré: sin nada” (Home, Colòmbia, 50 anys).

“Allí, un contrato de 3 meses, después 6 meses, después 9 meses y luego me echaron a la calle. Y dices ¿por qué? ¿No puedo quedar ahí para ser fijo? No sé, hay una ley que dice que después de 12 meses el trabajador tiene derecho de ser fijo” (Home, Colòmbia, 50 anys).

Durant les entrevistes també es mencionen amb freqüència pràctiques abusives que tenen a veure amb les relacions personals dins de l'empresa, moltes d'elles fins i tot dins del límit de la legalitat. Com a exemple, el tractament humiliant o vexatori o les amenaces:

“Hasta nos humillaban, nos trataban, nos chillaban y todo, muy feo. Sí, nos degradaban demasiado delante los compañeros. Los jefes, el jefe, el encargado nos pisoteaba delante de los compañeros, pero nosotros teníamos que aguantar porque no somos de aquí” (Home, Colòmbia, 50 anys).

“Con la jefa de cocina que era la dueña también mal. No me llevaba mal pero también, una persona que humilla, nos trataba de reclutas, nos ponía en cuatro a limpiar el piso con lejía pura” (Dona, Argentina, 19 anys).

Es denuncien diversos casos d'actituds autoritàries o bé excessivament paternalistes per part dels empresaris. La relació entre el treballador/a i l'empresari sovint ve marcada per un component d'agraïment vers algú que “t'està fent un favor” i, a la vegada, de conflicte davant una relació d'explotació. En algunes ocasions (sobretot entre els treballadors joves i en el cas de dones que treballen en el servei domèstic intern), la relació es dilueix entre una dimensió més personal (de tipus paternalista) i una més professional. Les peculiaritats del servei domèstic suposen una combinació de treball i relacions interpersonals que pot conduir a relacions socials premodernes, on els qui contracten s'aprofiten de la confiança i retribueixen menys del que s'ha convingut, alhora que adopten actituds paternalistes, de manera que sovint dispensen assistència i protecció a les seves treballadores de la llar, o les afalaguen quan els diuen que “són com una filla” o “part de la família”. En qualsevol cas, aquestes relacions el que cerquen, lluny de reduir l'assimetria en la relació laboral, és afavorir la dependència i submissió de la treballadora en relació amb la persona que contracta.

“Con la que le cuidaba el nene mal [la relació personal], porque me dijo que me iba a pagar una cosa después llegó fin de mes y no me pagaba, eran como el 10, el 15 y no me pagaba, no me pagaba y yo fui y le dije y ella se lo tomó remal porque a mí no me tienes que andar diciendo cuándo me tienes que pagar. ¡Pero ya estamos a 15! Y cuando me paga ... veo y eran 200 y habíamos quedado en 300” (Dona, Argentina, 19 anys).

Pràctiques discriminatòries en funció de la nacionalitat o ètnia

Les pràctiques de discriminació dels treballadors/es estrangers/es en funció de la seva condició de no nacionals apareixen freqüentment a les entrevistes, si bé bona part dels entrevistats nega explícitament sentir-se o haver estat discriminat. També aquí, de nou, es constata una manca de consciència a l'hora d'identificar les pràctiques discriminatòries. Entre les més habituals, es menciona cobrar un sou inferior a la resta de la plantilla, o encarregar a l'immigrant les tasques més dures, brutes, desagradables o perilloses (Solé 1995; Colectivo Ioé 1995; 1999, 2001; Cachón 2002; García, Sanz 2004).

“como yo era muy flaco, era ágil, era inmigrante, era Colòmbiano, yo sí cabía, un español no cabía. Si cabía pero se hacía el tonto. Desatascar las tuberías de las casas, en hospitales, comunidades [...]. Me tocaba comer mierda, sacaba la mierda atascada con la mano. Con los guantes es peor porque se pone por dentro del guante, pues sin guante con la mano metía la mano y, venga” (Home, Colòmbia, 50 anys).

“E: El español no quiere trabajar. El español no gusta nada donde yo trabajo, ahí mucho sucio. R: ¿Eran todos inmigrantes los que trabajaban allí? E: No R: ¿De dónde eran? E: Español trabaja muy bueno trabajo, donde está sucio extranjero trabaja. Sólo yo pakistaní y todos demás españoles. R: ¿Y tú hacías el trabajo más sucio? E: Sí. Este sitio, una empresa textil, sólo extranjero puede trabajar” (Home, Pakistan, 30 anys).

Moltes de les diferències salarials entre autòctons i immigrants són atribuïbles a les diferents categories professionals que tenen dins l'empresa. Així mateix, més enllà de la categoria professional, també es produeix discriminació pel que fa a altres drets establerts en els convenis col·lectius, com ara una proporció menor que els autòctons de vacances pagades, permisos retribuïts, pagues extres, plus de transport, plus de perillositat, hores extres o quitança.

El mateix succeeix quan allò que es pregunta és si creuen que existeix discriminació en l'accés al mercat de treball pel fet de ser estrangers/es. Només un de cada quatre entrevistats/des ho creu així. En molts casos, no només s'observa que no hi ha discriminació negativa en l'accés a un lloc de treball, sinó just el contrari: els immigrants són seleccionats preferentment per a determinades ocupacions pel fet d'acceptar pitjors condicions de treball que permeten a l'empresari l'abaratiment de costos i una major flexibilitat. Aquesta selecció preferent en l'accés es complementa, com hem vist, amb una discriminació negativa en el lloc de treball, en especial en relació al salari i a les condicions d'ocupació i de treball. Moltes de les empreses que es nodreixen principalment de força de treball immigrant correrien el risc de fer fallida si no

poguessin recórrer a la força de treball immigrant irregular; ja que aquesta permet contenir el cost laboral i, per tant, sostenir activitats que, d'una altra manera, no podrien subsistir.

“Depende del trabajo. Hay trabajos que los dan a los marroquíes antes que a los otros [Se refiere a los españoles]. Yo conozco pues... el trabajo malo, el trabajo de la calle, del bordillo. A lo mejor la gente de aquí no lo quiere, por eso pues lo pasan a los marroquíes” (Home, Marroc, 37 anys).

“Éramos tres trabajadores españoles y yo. Yo cobraba menos. Ellos estaban en el paro y cobraban un sueldo, tampoco les pagaba muy bien porque él sabía que ellos cobraban paro y cobraban lo de él. En cambio yo sí el que menos, claro. Si yo no tenía papeles, no tenía nada y me pagaba el que menos” (Home, Colòmbia, 50 anys)

Els desplaçaments a la feina

Diversos entrevistats/des assenyalen el problema de la mobilitat geogràfica. La xarxa de transport públic a Terrassa resulta insuficient, segons els entrevistats/des, ja que no té en compte els horaris nocturns que molts realitzen, o bé perquè hi ha una mala connexió amb les localitats veïnes, amb les urbanitzacions (servei domèstic) i amb els polígons industrials propers. La xarxa de transport públic no s'adapta prou als condicionants de les ocupacions més habituals entre la població immigrant ni a la seva realitat (la majoria no disposa de vehicle propi o compta amb llicències de conduir que no estan homologades).

“Desde que cerró la fábrica, busca trabajo. Le han salido dos ofertas laborales que tuvo que rechazar por las dificultades de desplazamiento. Todas estas ofertas son para trabajar de peón industrial en polígonos industriales poco accesibles a través de transporte público. La primera era la Sony, cerca de Manresa; la segunda, en el polígono industrial de Sant Quirze. Hubiese aceptado ambas de haber dispuesto de vehículo propio” (Dona, Marroc, 27 anys).

[entrevistada que treballa en un geriàtric a Granollers] “a las cinco de la mañana no había autobús y tenía que caminar hasta la Renfe, hasta Sant Andreu... coger los trenes que van a Vic... y ya se me hizo un poco difícil... a las ocho que salía del trabajo... llegaba aquí a las 10:30 , 23:00 ya no había autobuses ni nada...caminar hasta allá... a mi casa llegaba a las 23:30 agotada, agotada... entonces ¿qué hago?” (Dona, Perú, 50 anys).

Quadre 1: Trajectòries laborals de les persones entrevistades

Entrevista	Ocupacions (en negreta, la feina/feines actuals)	C ¹	P ²	Sou	Notes	
1 Home, Marroc, 19 anys	Repartidor pizza		S	3 €/hora		
	Comercial AUNA		S	S		
	Ajudant de cuina		S	S	480 €/mes Mitja jornada. Estudia matins	
2 Home, Marroc, 50 anys	Peó		N	S		
	Ajudant paleta		N	N	Esporàdicament	
3 Dona, Marroc, 48 anys	Treball domèstic		S	S	0. Espècies A casa de la veïna	
	Busca feina					
4 Home, Argentina, 19 anys	Ajudant pintor		N	N	Esporàdicament Amb un autònom, treballa i cobra esporàdicament	
5 Home, Perú, 56 anys	Suplència cuidant una persona gran		N	N	4 €/hora Té formació infermeria, 5 dies	
	Algunes hores en un bar		N	N	?	
6 Home, Colòmbia, 46 anys	Desembossador de canalitzacions		N	N	470 €/mes 8 mesos	
	Peó		N	N	?	10 mesos
	Manteniment escola discapacitats		N	N	470 €/mes	Li tramiten els permisos
	Empresa fusteria		N	S		Accident de treball i acomiadament, 4 dies
	Indústria pintura		S	S		Problema de salut, acomiadament
	Muntador mobles		S	S		
7 Dona, Equador, 47 anys	Servei domèstic		N	N		3 hores/setmana
	Costura		N	N	120 €/mes	
	Suplència atenent a una persona gran		N	N	450 €/mes	1,5 mesos
	Servei domèstic intern		S	S	800 €/mes	
8 Home Pakistan, 30 anys	Indústria tèxtil		S	S		
	Busca feina. Algun cop arregla aparells electrònics		N	N	Variable	
9 Home Pakistan, 41 anys	Peó construcció		N	N	600 €/mes	
	Venda ambulant		N	N		
	Electricista		S	S	700 €/mes	
10 Dona, Argentina, 19 anys	Ajudant cuina		N	N	300 €/mes	Festa Major, 5 dies
	Ajudant de cuina		N	N		
	Inactiva					
11 Dona, Romania, 53 anys	Reparteix publicitat		N	N		
	Reparteix publicitat		N	N	240 €/mes	Es neguen a fer-li una oferta de treball
12 Home, Rússia, 40 anys	Empresa neteja		S	S	480 €/mes	A través d'ETT
	Seguretat		S	S	490 €/mes	
	Manteniment i seguretat		S	S	800 €/mes	
	Seguretat discoteca		S	S		Nocturn
13 Dona, Taiwan, 37 anys	Cuina restaurant xinès		N	N		
	Pintar col·legi		S	S	480 €/mes	
	Ajuda familiar INEM					
	Cuina bingo		S	S	900 €/mes	
	Neteja		S	S		Per hores
	Traduccions		S	S		Esporàdicament
	Atur					

Font: Elaboració pròpia 2004.

1. Amb contracte laboral? S "Sí", N "No"

2. Amb permís de treball? S "Sí", N "No"

Entrevista	Ocupacions (en negreta, la feina/feines actuals)	C ¹	P ²	Sou	Notes
14 Dona, Marroc, 27 anys	Taller de costura	N	N	Per sota SMI	3 anys
	Fàbrica embalatges	S	S	Per sota SMI	2 anys 8 mesos
	Busca feina				
15 Home, Marroc, 37 anys	Peó construcció				Girona
	Bar. Manteniment mini-golf	N	N		Girona. Andalusia
	Muntador hivernacle	S	N		Andalusia
	Treballador agrícola	N	N		Andalusia
	Treballador agrícola	S	N		València
	Lampisteria elèctric			1500 €/mes	Terrassa
16 Dona, Senegal, 50 anys	Diversos	N	N		França
	Treballador agrícola	N	N		Almeria, 18 mesos
	Treballador agrícola	N	N		Lleida, temporades
	Fàbrica plàstic	S	S		Terrassa, temporal, màxim 9 mesos
	Indústria neteja bidons	S	S		Terrassa, temporal, màxim 9 mesos
	Sony	S	S		Terrassa, temporal, màxim 9 mesos
	Empresa tèxtil	S	S		Terrassa, temporal, màxim 9 mesos
	Indústria fusta	S	S		Terrassa, temporal, màxim 9 mesos
	Empresa alimentació	S	S	900 €/mes	Terrassa, temporal, màxim 9 mesos
17 Home, Senegal, 50 anys	Treballador agrícola	N	N		Almeria, per jornades
	Muntador Pladur	N	N		
	Empresa logística alimentació. Magatzem	S	S	1000 €/mes	ETT
	Sony	S	S		6 mesos
	Operari fàbrica, magatzem	S	S		
	Operari fàbrica, magatzem	S	S		
18 Home; Senegal, 38 anys	Mosso magatzem	N	N		
	Càrrega descàrrega camions	N	N		
	Mosso magatzem	N	N	1200 €/mes	
19 Home, Senegal, 33 anys	Repartidor				
	Mosso magatzem				
	Magatzem supermercat				
	Sony	S	S		
	Instal·lador persianes	S	S	900 €/mes	Temporal
20 Home, Marroc, 24 anys	Soldador construcció	S	S	1.000 €/mes	Temporal
	Altres feines cap setmana	S	N		
21 Dona, Senegal, 35 anys	Servei domèstic	N	N		Estudis superior informàtica
	Venta ambulat	N	N	+ PIRMI	
	Propietari negoci				
22 Dona Senegal, 30 anys	Operari empresa plàstic	S	S	580 €/mes	
	Realitza un curs formatiu				
23 Dona, Perú, 50 anys	Servei domèstic intern en diferents llars	S	S	600 €/mes	
	Geriàtric	S	S		Granollers
	Geriàtric	S	S		Terrassa
	Servei domèstic extern	S	N		Caps de setmana
24 Home, Polònia, 32 anys	Mudances	N	N		
	Magatzem	N	N		
	Empresa electrònica	S	S		
25 Home, Romania, 32 anys	Indústria química	N	N		
	Multinacional	S	S	900 €/mes	
26 Dona, Rússia, 50 anys	Empresa complements núvies	N	N	500 €/mes	Sis anys sense contracte ni papers. És infermera titulada
	Auxiliar infermeria	S	S	900 €/mes	Suplència 1 mes

3.9. Sobre l'ús i coneixement de l'idioma

A fi de facilitar l'anàlisi de l'ús i coneixement de l'idioma, presentem un quadre resum que recull els idiomes utilitzats pels entrevistats/des en els diferents àmbits de la vida quotidiana: familiar, laboral, amistats, veïnatge i relació amb les diferents administracions. Per tal de classificar el grau de coneixement de l'idioma s'han establert tres nivells: alt, mig i baix. El *nivell alt* correspon a un bon ús i a un bon nivell de coneixement i comprensió de l'idioma en qüestió;

és a dir, es tracta de persones que el comprenen, parlen, llegeixen i escriuen sense cap dificultat o, com a mínim, compleixen dues d'aquestes característiques. El *nivell mig* recull aquelles persones que només entenen l'idioma, però que no el poden parlar i molt menys llegir o escriure. Finalment, s'han classificat com a *nivell baix* aquells casos en què no es comprèn l'idioma. En aquests casos, la dificultat per poder comunicar-se és notòria, fet constatat durant la realització de les entrevistes.

Quadre 2: Usos i coneixement de l'idioma

Entrevista	Grau de coneixement		Idioma més utilitzat en cada àmbit				
	Català	Castellà	Familiar	Laboral	Amistats	Veïnatge	Administratiu
13	Mig	Alt	Castellà Mandari Taiwanès	Castellà	Castellà Mandari	Castellà	Castellà
14	Baix	Alt	Bereber	Castellà	Castellà Dialecte marroquí bereber	Castellà	Castellà
15	Baix	Mig	Àrab	Castellà	Castellà Àrab	Castellà	Castellà
21	Mig	Alt	Francès	Castellà (*)	Castellà (*)	Castellà (*)	Castellà (*)
4	Baix	Alt	Castellà	Castellà	Castellà	Castellà	Castellà
5	Baix	Alt	Castellà	Castellà	Castellà	Castellà	Castellà
10	Baix	Alt	Castellà	Castellà	Castellà	Castellà	Castellà
6	Baix	Alt	Castellà	Castellà	Castellà	Castellà	Castellà
7	Baix	Alt	Castellà	Castellà	Castellà	Castellà	Castellà
23	Mig	Alt	Castellà	Castellà	Castellà	Castellà	Castellà
1	Alt	Alt	Àrab Castellà Català	Castellà Català	Castellà	Castellà	Castellà
20	Baix	Mig	Àrab	Castellà	Castellà Àrab	Castellà (*)	Castellà (*)
2	Baix	Baix	Àrab	Àrab	Àrab	No parla amb ningú	Castellà
8	Sense informació	Baix	Sense informació	Sense informació	Sense informació	Sense informació	Sense informació
11	Baix	Alt	Rus Anglès Castellà	Castellà (*)	Castellà	Castellà	Castellà (*)
19	Mig	Alt	Wolof Francès		Francès	Castellà (*)	
18	Baix	Alt	Wolof Castellà	Wolof Castellà	Wolof Castellà	Castellà (*)	Castellà (*)
22	Baix	Alt	Wolof Francès	Castellà	Castellà Wolof Francès	Castellà	Castellà
24	Mig	Mig	Polonès	Castellà (*)	Castellà (*)	Castellà (*)	Castellà (*)
9	Baix	Baix	Sense informació	Sense informació	Sense informació	Sense informació	Sense informació
17	Baix	Mig	Senegalès	Castellà (*)	Castellà (*)	Castellà (*)	Castellà (*)
25	Baix	Mig	Castellà Romanès	Castellà	Castellà Romanès	Castellà	Castellà

Font: Elaboració pròpia, 2004.

*. No s'ha recollit aquesta informació a l'entrevista. En aquest cas es pressuposa que la persona entrevistada parla castellà en aquests àmbits, donat l'elevat coneixement que en demostra tenir.

Un aspecte en el qual coincideixen els entrevistats és en el reconeixement que el domini de la llengua (castellà i/o català) obre oportunitats en el món laboral i afavoreix la relació amb les persones a nivell quotidià (anar a comprar, fer tràmits, etc.). És important destacar que quan es parla dels avantatges de

conèixer un idioma per qüestions laborals –millora de les oportunitats per accedir a un lloc de treball-, habitualment es refereixen al català, per davant del castellà (Solé 1981).

“La falta de catalán le impide conseguir trabajo. Cuando fue a pedir trabajo en una panadería le exigieron saber hablar el catalán a fin de atender a toda la clientela. Ocurre igual en todos los trabajos de venta al público” (Dona, Taiwan, 37 anys).

“Todos los trabajos municipales y en el sector comercio requieren el catalán” (Dona, Marroc, 37 anys).

“Ah, eso sí, hay lugares que te piden. Pero te especifican de entrada, por ejemplo vos encontráis un cartel en la puerta que pone se necesita dependiente que hable catalá. Entonces sabes que ahí no vas a ir a presentar nada porque ya hay algo que te dice que no” (Dona, Argentina, 19 anys).

“Fui a la entrevista y me ilusionó... la señora era castellana, no era catalana... hasta ahí no sabía que tenía que aprender el catalán, pensaba que con el castellano valía. Qué paradoja que vengo a perfeccionar mi español de América Latina y aquí en España ni hablan el español ni tan solo... uno se siente un poco, qué raro!” (Dona, Perú, 52 anys).

“Si no hablas el idioma no te puedes comunicar con la gente, no puedes hacer nada, para hacer compras, coger el autobús, coger la RENFE, lo mejor es aprender la lengua para comunicarse con la gente” (Dona. Senegal, 35).

En termes generals, la llengua que més coneixen i utilitzen els entrevistats/des és el castellà, en tots els àmbits estudiats: laboral, familiar, veïnatge, relació amb les administracions. Les dades de l'Institut d'Estadística de Catalunya sobre el grau de coneixement del català segons el lloc de naixement a la ciutat de Terrassa, per l'any 2001, mostren que gairebé el 40% dels nascuts a l'estranger no l'entén, que un 33% el sap parlar i només un 19,12% el sap escriure. En alguns casos, el fet que algunes institucions s'adrecin als ciutadans exclusivament en català, sobretot quan es tracta d'informació escrita, pot generar dificultats en la seva comprensió, com per exemple en el cas de les circulars que reben de l'escola.

“Y el colegio también me manda, las circulares del niño en catalán. Y yo he dicho dos o tres veces a la maestra, pero nada, sigue en catalán”. “Sí, en catalán. A todo el mundo en catalán. Aquí nada más que catalán (...) Bueno, problemas sí, en principio sí. Problemas para si sales, comprar, hablar con la gente. Rellenar los papeles” (Home, Marroc, 37 anys).

S'ha detectat un grup d'entrevistats/des, d'origen llatinoamericà, que han manifestat que el fet de no saber català no els suposa cap problema, donat que han percebut que per als autòctons/es que el parlen els resulta fàcil canviar d'idioma en el moment d'adreçar-se a ells. A més a més, consideren que pel fet de trobar-se a Espanya no necessiten aprendre cap altra llengua i que amb el castellà ja en tenen prou.

“No, no hablo catalán. Sí que lo entiendo. Sí, entre ellos mis jefes hablan catalán pero a mí me hablan, se dirigen en castellano. Y toda la gente con la que hablo cuando hablan conmigo lo hacen en castellano. No, nunca ha supuesto un obstáculo no hablar catalán” (Dona, Ecuador, 47 anys).

“No, no, no soy una persona demasiado espontánea y yo cuando una persona me va hablando yo digo por favor me hable en castellano que por eso somos castellanos todos. Si estuviéramos en Suiza o en Alemania o EUA ya aprendería una lengua. Además España es la madre patria de Sudamérica, ¿quiénes nos enseñaron el castellano? Los españoles. Pues hablemos castellano todos” (Home, Colòmbia, 41 anys).

No és menys cert que alguns entrevistats/des sí reconeixen obertament tenir un gran interès per aprendre català, per la qual cosa assisteixen a cursos. La seva voluntat de conèixer la llengua va més enllà de les millors oportunitats laborals que això els pot suposar.

“¿Y el catalán, cómo lo hablas?” M: ¡Uy! perfectamente.....si es que me hablan en catalán...y bueno, he ido aprendiendo así. He hecho clases por las tardes del catalán y el castellano, y a mí me ha interesado mucho el catalán porque para mí era un poco curioso, pero yo lo he encontrado que el catalán es mucho más rico que el castellano, su lectura es mucho más rica que el castellano la verdad, tiene bastante historia, desde el feudalismo por ejemplo hasta ahora, ha conseguido ser una lengua fuerte porque hay muchas lenguas latinas que han desaparecido, pero el catalán, hombre, claro...igual que se podría haber desaparecido con el tiempo, pero esa lengua ha aguantado” (Home, Marroc, 19 anys).

Respecte als idiomes que fan servir amb la família i amics, l'ús d'un idioma o altre depèn del context. En general, amb la família, quan no hi ha infants, s'acostuma a parlar la llengua materna. Si es tracta de relacions amb amics i no tots tenen la mateixa llengua materna, opten pel castellà (Cuadras et al. 2004). Quan hi ha nens/es petits/es a casa, es tendeix a barrejar diferents llengües, ja que tots a l'escola aprenen tant el català com el castellà i això, en certa mesura, obliga als pares a parlar ambdues llengües amb els fills o, com a mínim, a entendre-les.

“Hablando nuevamente sobre el tema de la lengua, en el ámbito familiar ¿qué hablan generalmente?” M: Mezclado P: “¿Mezclado es en...?” M: En árabe, mezclado con castellano aquí, o del catalán, por ejemplo mi madre le encanta también el catalán y mezcla mucho con el catalán, mucho, le gusta eso. P: “¿Y con tus amigos, en el cole?” M: Mis amigos en castellano, o sea como si yo fuera un español de aquí. P: “¿Y en el vecindario?” M: También en castellano P: “¿Y cuando vas a hacer algún trámite a algún lugar, aquí a Foment?” M: En castellano o en catalán. Yo la mayoría de veces si alguien empieza a hablarme catalán, pues yo le hablo catalán sin problema. P: “¿Y te siguen hablando en catalán?” M: Sí, a veces ni se dan cuenta que yo soy marroquí...no se dan cuenta que yo soy de fuera, porque a veces cuando yo me enrolló en hablar la verdad, no sé cómo me pasa pero toda la gente es como si estuvieran hablando con otro español, pero no sé, es lo que me dice la otra gente que conozco” (Home, Marroc, 19 anys).

“¿Y el catalán lo hablas? I: Me parece muy difícil, no lo sé yo. Hablo el castellano pero tengo que mejorar un poco, la lengua no tiene esas fronteras, tengo que mejorar un poco la lengua. No es mi lengua pero tengo que mejorar. E: ¿En el trabajo qué hablas? I: En el trabajo hablo con mi jefe en castellano, entiendo el catalán pero para hablar catalán me cuesta mucho. En mi casa hablo árabe, y con mis amigos depende, tengo algunos amigos que han nacido en España, vinieron de muy pequeños con los padres y hablan castellano, y con ellos hablo en castellano. Con mis amigos que vinieron de Marruecos hablo con ellos en árabe, con mi idioma” (Home, Marroc, 24 anys).

3.10. Sobre les institucions del país d'acollida

Respecte al discurs al voltant dels partits polítics, els entrevistats/des manifesten per sobre de tot el seu desconeixement sobre la política espanyola, atribuït a la manca d'informació i, sovint, també al desinterès. Les visions sobre l'escenari polític apareixen molt simplificades, reduïdes a un binomi personalista entre J.M. Aznar i J.L. Zapatero. També són habituals les declaracions de desencantament amb la política o de desinterès en tot allò que té a veure amb l'acció dels partits. Tanmateix, diversos entrevistats/des valoren molt positivament el “major grau de democràcia” i l'absència de corrupció que perceben en la vida política espanyola (sempre en comparació amb la dels seus països d'origen, com ara Pakistan, Marroc, Argentina, etc.). No s'apunten diferències importants entre els dos principals partits –PSOE i PP– a nivell ideològic o programàtic (“tots són iguals”), si bé per alguns/es entrevistats/des el nou govern central del PSOE pot resultar més beneficiós per als interessos dels i les immigrants.

El tema que dins l'esfera política desperta més interès entre els entrevistats/des és el tractament de la immigració (si bé apareixen algunes mencions sobre el nacionalisme o la política lingüística). En el discurs dels entrevistats/des, el debat sobre la política d'estrangeria queda reduït a la qüestió de la concessió de “papers” a les persones en situació irregular. Aquesta és la demanda més clara i omnipresent, tant entre aquells en situació irregular com entre els qui gaudeixen d'un estatut regular. En relació a aquest tema, l'actual procés de reforma del Reglament d'estrangeria centra la major part d'intervencions al voltant de la política d'estrangeria i és valorat de forma positiva. Sols un entrevistat, amb més nivell d'informació, considera que es tracta d'un procés clarament insuficient. Per contra, els més pessimistes remarquen que “tots els polítics són iguals”, que “no tenen en compte els immigrants” i que, en conseqüència, “no canviarà res”.

“N: Muy bien, la opinión sobre la actuación de los partidos políticos aquí en España, ¿qué crees? ¿Qué tal? F: Cero patatero. N: Cero patatero, nada, muy mal. La ley de extranjería... F: No, la ley de extranjería, no sé, la hancambiado el PP, tres o cuatro veces pero, ellos no se han dado papeles, teóricamente porque estaban en el poder, pero lo han hecho con muchos, muchos espacios, como se dice, muchos vacíos, para dar la posibilidad que viva el empresario, que viva el extranjero, pero no lo han hecho bien, bien. N: No lo han hecho bien, bien. Crees que tendrían que hacer otras cosas ¿no? F: Sí, y estos tampoco van a hacer.

N: El Zapatero. F: Sí, el Zapatero, son iguales. N: Son todos iguales” (Home, Rumania, 34 anys).

Tot i l'elevat interès que desperten els temes relacionats amb la política d'immigració, es percep un alt nivell de desinformació i desorientació entre els entrevistats/des, amb una sola excepció: les condicions del proper procés de regularització, que són conegudes amb força exactitud per la major part dels entrevistats/des afectats/des.

“La ley de extranjería]. Discriminatoria no creo. Como ya empiezan a conocer un poquito la inmigración, no llevan mucho tiempo conociendo la inmigración por eso pasan algunas cosas un poquito raras. Pero de lo que es por ejemplo la nueva ley que acaba de salir, yo lo veo un poquito, es una manera de hacer algo por la inmigración pero no es para tener un resultado concreto muy positivo para que la gente que esté allí tengan los papeles normales. Hay que tener un buen contrato de seis meses, más seis meses de contrato en España, todo esto y tienes que ir por ejemplo denunciando tu jefe que te da trabajo sin papeles. Bueno, eso ya es poner...Hay algo raro, hay algo que no cuadra, porque si quieres, si por ejemplo el gobierno quiere realmente regularizar la gente, yo creo que eso no era la buena manera. Como hicieron en 98 y el 99, así es algo más fácil para que la gente tenga sus papeles. Pero eso de que ...Yo estoy por ejemplo aquí ahora, no estoy trabajando, no tengo papeles, pero llevo aquí 6 meses, ¿cómo puedo conseguir el contrato de 6 meses de una empresa?” (Home, Senegal, 50 anys).

A banda de totes les qüestions que fan referència als estrangers/es en situació irregular, altres demandes apunten a la manca de drets i a la situació de desatenció en què es troba el col·lectiu per part de les autoritats (“no s'està fent prou per solucionar els problemes que els immigrants tenen”).

La valoració de l'actuació dels sindicats en l'atenció a la immigració a Terrassa és molt positiva (tramitació de permisos, informació, etc.). La visió que tenen els entrevistats/des dels sindicats es vincula més a qüestions pragmàtiques, a un servei d'assessoria legal i de cerca de feina, i no tant a un compromís polític o ideològic o a una valoració del paper dels sindicats com agents socials que incideixen directament en la inserció dels immigrants en el mercat de treball. En tot cas, la relació amb els sindicats posa de manifest que no és tant a través de la relació directa immigrant-Administració com es realitza la integració, sinó a través d'organitzacions intermitges com els sindicats que, ben sovint, a l'hora que atrauen a l'immigrant en el seu àmbit, l'introdueixen en qüestions molt més àmplies que estan directament implicades en la seva integració (legislació, per exemple). Així mateix, també s'han detectat entre alguns immigrants actituds de recel davant dels sindicats, que tenen més a veure amb una visió apriorística del sindicat com una institució més al servei de les autoritats del país d'acollida (Cachón 2003).

Pel que fa a la valoració sobre l'actuació policial en relació als immigrants, en termes generals, el balanç és força positiu i s'atribueix als cossos de seguretat una certa “comprensió” i “permissivitat” davant algunes pràctiques irregulars dels immigrants (com ara “no tenir papers” o dedicar-se a la “venta ambulat”).

De fet, la major part de les observacions negatives que s'han proferit tenen a veure amb qüestions relacionades amb la circulació viària (multes).

“Aquí en Terrassa está muy bien, se comportan muy bien, hay chicos que venden cds y esas cosas y ellos saben que la gente tiene que comer.” (Home, Senegal, 33 anys).

Tot i amb això, apareixen dos elements que sí han generat crítiques contundents: en primer lloc, el tracte i la forma d'organització de l'oficina de la Delegació del Govern, que obliga els immigrants a realitzar llargues cues i, fins i tot, passar la nit al ras. Es considera un tracte humiliant vers l'estranger. En segon lloc, les inspeccions arbitràries de “papers” pels carrers de la ciutat que han experimentat, especialment, els entrevistats/des marroquins, pakistanesos i senegalesos. Tanmateix, fins i tot aquells que han estat aturats pel carrer sense els permisos en regla, no han patit cap denúncia derivada d'aquestes inspeccions.

Dos dels entrevistats han reconegut haver tingut problemes més seriosos amb les autoritats. Un home pakistanès va ser acusat d'un delictes que afirma no haver comès i denuncia haver rebut un tracte irregular per part de la policia (interrogatori sense advocat ni jutge). Un home marroquí ha manifestat que un agent havia visitat recentment el seu domicili per tal de comprovar si una persona residia on veritablement estava empadronada.

“Mi primo antes vivía en otro piso en Terrassa donde estaba empadronado y cuando se mudó se olvidó de ir al Ayuntamiento y a la policía para cambiar la dirección y la policía dijo que eso no podía ser y que tenía que avisar a la policía. No sé porque hicieron eso con mi primo, un compañero español me dijo que según la ley de extranjería la policía tiene que estar comprobando si la gente extranjera está viviendo en el piso donde está apuntado. Al final nos dejó una carta diciendo que teníamos que presentarnos a la policía para informar donde estábamos viviendo. No sé cómo sabía que estábamos viviendo ahí. Fue muy raro, muy raro, y nos quedamos muy sorprendidos” (Home, Marroc, 24 anys).

Finalment, una de les crítiques més esgrimides fa referència als permisos de conduir. La impossibilitat de convalidar els permisos de conduir obtinguts a determinats països obliga els immigrants a obtenir la llicència espanyola. A més del problema que suposa l'alt cost econòmic de la formació, es critica que les proves escrites no tinguin en compte el fet que molts immigrants no tenen un domini suficient de la llengua espanyola i que, fins i tot, molts són analfabets. Aquest fet exclou un bon nombre d'immigrants de la possibilitat d'obtenir els permisos i crea problemes amb la policia quan són denunciats per no disposar de la llicència de conduir en regla.

La pràctica totalitat de les persones entrevistades considera que els immigrants haurien de tenir dret a vot en les eleccions del país d'acollida. Consideren que seria just que poguessin votar almenys a les locals. El nivell autonòmic o estatal no es menciona per part de cap entrevistat. El discurs sobre el dret a vot s'estructura al voltant de dos eixos:

En primer lloc, es considera que el dret a vot és una condició imprescindible per tal que els polítics legislin tenint present la situació i necessitats del col·lectiu d'immigrants. La concessió del dret a vot per a les persones immigrants tindria com a conseqüència que els partits polítics fossin més sensibles a les seves demandes. Tot i això, es fa palès un cert desencantament davant les possibilitats de transformació del vot, degut a la forta desconfiança que senten cap als partits polítics.

En segon lloc, la negació del dret a vot és viscuda com una discriminació no justificable, en tant que es tracta de persones que participen de forma "normalitzada" en altres esferes de la vida pública (paguen impostos, mercat de treball) i estan sotmeses a les decisions preses des de l'àmbit de la política estatal, autonòmica i local.

Tanmateix, tal com ja s'ha avançat abans, la major part dels entrevistats/des manifesten tenir un desconeixement profund de les opcions polítiques existents tant a nivell de l'Estat espanyol, com a nivell autonòmic i municipal (Solé 1981). El debat polític és seguit amb poc interès, amb l'excepció dels temes que els afecten més directament. Per aquest motiu, el sentit del vot, en el cas d'una hipotètica votació, es decidiria més en funció del tractament de la immigració que presentés cada partit que no pas en funció d'opcions de caire més ideològic.

"El que no tiene papeles no puede votar, no tiene todos los derechos. Pero en el trabajo son iguales, en el banco son iguales, ¿por qué el que no tiene papeles no puede votar? Es injusto. El inmigrante tiene coche, el español tiene coche, son iguales. En una empresa tienes el mismo derecho, entonces, por qué no puedes votar. Son las cosas de la vida, que no entiendo por qué" (Home, Senegal, 38 anys).

"A nivell municipal, jo crec que hauríem de tenir dret a vot. Sí, per votar un president potser que no tant, però sí per coses més properes per a nosaltres, ¿no?" (Polònia, Home, 35 anys).

Les reivindicacions dels entrevistats/des al voltant del dret a vot, contrasten amb el seu escàs associacionisme. Només quatre dels entrevistats pertanyen a una associació, tres d'ells senegalesos. El fet de participar en alguna associació, ja sigui en associacions d'immigrants o en associacions integrades fonamentalment per autòctons, pot suposar un àmbit de contacte interpersonal, on poder expandir la xarxa de relacions i canalitzar totes les reivindicacions dels col·lectius d'estrangers.

"Mi contacto con la gente de España es más la gente del Ateneo, Ateneo Candela, que es el colectivo intercultural de Terrassa. Ahí siempre voy a las reuniones. La gente en Ateneo es buena gente, muy bien, muy bien, no importa si eres extranjero, si marroquí. Hablan contigo y son muy buena gente (...) Desde hace un año y medio y me gusta mucho. Ahí hay gente muy buena, muy bien, y hacen muchas cosas para ayudar a los inmigrantes. No dan comida ni nada de eso, pero ayudan a las personas de aquí a ser menos racistas con los inmigrantes y ayudan también a que los inmigrantes conozcan sus derechos, porque hay mucha gente que no conoce muy bien sus derechos y estoy muy

contento. Nos vamos a tomar una copa después de las reuniones y siempre participo de las actividades. Estoy muy muy contento. Yo pienso que hay que participar más, los inmigrantes tienen que participar en cosas como esas. Y otra cosa también, pienso el gobierno también dar más ayuda a cosas como el Ateneo" (Home, Marroc, 24 anys).

"¿Tú participas en alguna asociación? I: Sí, en la Asociación de Senegaleses en Cataluña. Yo participo ahí. Yo soy secretario en la Asociación de Senegaleses en Terrassa. Siempre estoy ahí con la gente. Siempre estoy haciendo lo mejor" (Home, Senegal, 33 anys).

La major part dels entrevistats/des valora molt positivament la possibilitat d'obtenir la nacionalitat espanyola. Entre els avantatges, destaquen: la possibilitat d'accedir a la funció pública; la facilitat per cursar estudis; la simplificació del procés burocràtic (no necessitat de renovar contínuament els permisos); la possibilitat de retorn al país d'origen i de poder anar i venir sense problemes i sense limitacions de temps; és considerada símbol d'estabilitat; es considera que aporta seguretat per al futur propi i dels descendents, un cop s'ha pres la decisió de quedar-se a Espanya; també es considera un "pont" cap a la ciutadania europea, que permet no només residir, sinó a més, treballar en qualsevol país de la Unió Europea.

"Bueno, yo la ventaja que le veo es de que mira se me acabará el rollo eso que es horrible de estar cada vez en cuando pendiente de los papeles ¿no?" (Dona, Equador, 50 anys).

Resulta interessant observar com el discurs sobre els avantatges d'obtenir la nacionalitat espanyola es fonamenta exclusivament en criteris de tipus "pràctic" i "instrumental". Cap entrevistat/da vol aconseguir la nacionalitat per qüestions més identitàries. Per contra, aquells qui manifesten un discurs contrari sí ho fan en base a arguments d'arrel identitària ("ells no són espanyols").

"P: ¿Te interesaría acceder a la nacionalidad española? M: No, no me importa la nacionalidad española, si la tengo o no la tengo me da igual. P: "¿Ves alguna ventaja en tenerla?" M: No, no hay ninguna ventaja, es un papel escrito, es un español, pero a ver, aunque cambiemos los nombres en los papeles, yo soy marroquí y voy a seguir siendo marroquí, sea lo que sea" (Home, Marroc, 19 anys).

"R: ¿Y te has planteado conseguir la nacionalidad española? E: No, yo pakistan R: Por qué? E: No, no, yo Pakistan" (Home, Pakistan, 30 anys).

Pel que fa al sistema educatiu, la valoració dels entrevistats/des és molt positiva. Sempre s'afirma que la qualitat de l'ensenyament impartit aquí és molt superior al dels països d'origen; si bé són crítics, en especial els entrevistats/des llatinoamericans, davant la manca d'autoritat que tenen els mestres a les escoles. Els entrevistats/des procedents de l'Europa de l'Est, en canvi, consideren que el nivell educatiu que s'assoleix aquí és inferior i de menor qualitat que el que es proporciona als seus països d'origen.

“P: ¿Y sobre el sistema de educación qué opinas? S: Está bien. Está mejor que en Marruecos. Yo digo que mejor. Porque los niños tienen más libertad, estudian con más libertad y tal, pero allí...” (Home, Marroc 37 anys).

“No, pero el que he estat parlant amb els companys que són estudiants d'universitat, jo crec que és una mica inferior que a Polònia. N: ¿Sí? En general. A: En general bueno, inferior, és que estan molt limitats els estudis, es dediquen a una cosa exacta i a Polònia és més general. Aquí s'especialitzen molt i allà no tant. (...) jo crec que un espanyol situat a Polònia amb les mateixes condicions que jo aquí, no troba feina” (Home, Polònia, 32 anys).

“Y sobre el sistema, bueno no sé, a lo mejor no has tenido contacto pero la calidad del sistema educativo aquí en España ¿qué crees?, que es mejor que aquí o peor... F: Yo digo que no es mejor, lo que he hecho yo y ahora lo que, no, no es mejor, porque hay un problema muy grande aquí en España con el fracaso escolar, no sé ahora allá, supongo que también hay fracaso pero, aquí no, porque hay poca información, no se pide mucho, no se estimula, yo lo veo porque tengo una sobrina en la escuela pero..” (Home, Rumania, 34 anys).

Tanmateix, com ja s'ha mencionat abans, la crítica més recurrent és la impossibilitat de convalidar els títols o la formació prèvia, factor que suposa una important limitació en les possibilitats d'accés al mercat de treball o a la formació superior.

Els entrevistats/des manifesten una valoració molt positiva de l'oferta existent de cursos de formació per adults a Terrassa, si bé mencionen alguns punts dèbils: horaris poc adequats i poc flexibles, que fan impossible comptabilitzar la formació amb l'activitat laboral; lamenten que determinada formació exclouï les persones “sense papers”; mencionen el fet que els cursos de l'INEM són massa intensius i que no deixen temps per treballar [observació curiosa, si tenim en compte que aquests cursos estan adreçats a persones sense feina]; alguns entrevistats/des denuncien que han sol·licitat l'accés a cursos i que no han estat admesos. Per a determinats/des perfils entrevistats/des, els qui compten amb un nivell educatiu més elevat, la formació per a adults que s'ofereix és massa bàsica i se sosté en la idea de l'immigrant com a persona desqualificada, sense coneixements previs. L'oferta de formació d'adults adreçada als immigrants no té en compte que molts d'aquests treballadors són ja persones molt formades que no poden exercir la professió per la impossibilitat de convalidar els seus títols.

Pel que fa a la valoració de les actuacions de l'Ajuntament de Terrassa, es constata una confusió generalitzada a l'hora de distingir entre els diferents nivells de govern (Administració Local, Autonòmica i Central), així com a l'hora de diferenciar l'Ajuntament dels sindicats, per exemple. Entre les opinions recollides, destaca la d'un entrevistat que valora molt positivament el fet que l'Ajuntament convidi un grup musical marroquí per la festa major del poble. Un altre entrevistat reclama actuacions més decidides en qüestions d'habitatge. Finalment, un entrevistat d'origen polonès i amb un alt nivell de formació, se sent desatès davant unes polítiques municipals focalitzades cap a un tipus d'immigració amb la que no se sent identificat: treballadors desqualificats, amb problemes lingüístics, amb un baix nivell de formació, etc.

“Ahora hacen cosas que están bastante bien, cada año en la fiesta mayor, invitan para cantar los marroquíes y es muy divertido y muy bueno. Hacen actividades entre culturas, por ejemplo compara cosas de Marruecos con Terrassa, el pasado fue Tetuán con Terrassa, la cultura de Tetuán, eso está bastante bien, canta un grupo musical marroquí, tocando piezas de Marruecos, vino como un alcalde de Tetuán a Terrassa. Eso está muy bien” (Marroc, home, 24 anys).

En qualsevol cas, dels relats de les entrevistes se'n desprèn una valoració molt positiva de les institucions d'acollida, sobretot en aspectes concrets com la cerca de feina, la relació amb els sindicats, les festes i espais de convivència potenciat per l'Ajuntament i la relació amb els serveis de salut.

“Hay instituciones como el CEPROM o el Ayuntamiento que están dando facilidades para que la gente que llegue de fuera tenga lengua por ejemplo, o que ayudan a la gente a hacer los papeles, y cosas así. Pero son soluciones muy a la persona, no por ejemplo para que conozcan al colectivo de marroquíes, para que conozcan al colectivo de chinos...” (Marroc, home, 19 anys).

“Fui yo al centro cívico que hay aquí en Terrassa y ahí te apuntas y te buscan trabajo, te van ayudando a mirarlo. El centro Bonaire... es que ahí nos llegamos y a los extranjeros, claro no sabíamos ni cómo ir a buscar en el diario el anuncio de la faena, es que no sabíamos nada, es que es todo otro mundi. Y las chicas hacían pues, en una sala grande, acondicionado con mesas y sillas y nos ponían allí a todos y nos enseñaban las chicas del centro este cívico y nos enseñaban esta es la pagina esto es lo que puedes mirártelo y esto no. Y luego pues apuntábamos allí el numero de teléfono y ellas no daban el teléfono y llamábamos. Si nosotros no nos veíamos capaces de hacerlo lo hacían ellas, no? Y nos concertaban cita y cosas así. Desde este punto de vista pues bien, no? Sí nos ayudaban de esta manera” (Ecuador, dona, 45 anys).

“Sí el ayuntamiento ayuda mucho. Yo ahora no trabajo y el ayuntamiento paga 300 euros cada mes para mí” (Pakistan, home, 30 anys).

“Si los chicos tienen problemas si vas al sindicato te ayudan, si vas al Ayuntamiento te ayudan ¡mira Fomento [es refereix a Foment de Treball] lo que está haciendo con los inmigrantes! En todos lados, si vas ahí, te ayudan. No tienes ningún problema, para mí en Terrassa no hay ningún problema para los inmigrantes, porque en cada lugar hay problemas y toda la gente no son iguales, pero aquí no hay problemas” (Senegal, home, 33 anys).

Això no obstant, sí s'ha detectat que moltes de les activitats i molts dels programes existents en matèria d'immigració no arriben al conjunt de la població estrangera. Així ho certifica la sensació de desconeixement al voltant d'aquest tipus de mesures. Els canals de difusió són més aviat de caràcter individual, directe, a través de les persones que s'acullen als programes i de la seva xarxa social immediata.

3.11. La convivència dels diferents col·lectius a nivell de barri/municipi

En general, la major part d'entrevistats/des admeten no haver experimentat cap problema de convivència ni de rebuig per part de la població nacional.

“[...] nunca ha tenido ningún problema, se siente bien aquí. Conoce a mucha gente española”. (Taiwán, 34 anys, dona).

Això no obstant, alguns dels entrevistats/des sí perceben actituds negatives vers els estrangers: d'una banda, conductes de caràcter discriminatori marcades pel racisme; de l'altra, actituds de rebuig originades pel desconeixement sobre com són els països d'origen, cosa que reforça la proliferació de falsos estereotips, com ara que “allà d'on vénen s'estan morint de gana”.

“Cuando compras, cuando viajas, cuando subes al autobús, siempre la gente, siempre hay un sitio vacío. La gente nunca viene a sentarse a tu lado. Esto te va matando poco a poco.(...) Pasaba cuando de Andalucía a Cataluña [es refereix a la immigració procedent del sud d'Espanya] Es la misma mentalidad. Hay una culpa de la administración. Fue cuando vivo en Francia, cada día la televisión para combatir el racismo. Hay debate. Pero aquí nunca. Al contrario, la gente está preparada para reír, si eres negro, chino. Y siempre es la degradación. Cada día, cada día” (Senegal, dona, 50 anys).

“(...) Una noche fui a una discoteca y casi me matan a mi hermano y a mí. El portero, le caímos mal y nos cogió a palos. A mi hermano y a mí, todo esta parte llena de morados (señala las piernas y las costillas). Aquí en Terrassa. Yo no vuelvo de discotecas ni nada. Si salgo a tomar algo me voy a un bar a comer algo con la mujer y ya está. Si sale en la televisión que matan cualquier inmigrante porque le cae mal o... tú me entiendes, yo por eso no. Yo soy una persona demasiado dedicada a mi casa y al trabajo” (Colòmbia, home, 50 anys).

“Que venimos a un país y que nunca hemos visto cosas de éstas, porque yo mi mismo me he encontrado con esto, porque hay gente que me pregunta ‘¿tenéis coches ahí?’ y yo digo ‘vaya pregunta’, porque claro, cuando yo ya sabía hablar y entender las cosas claro, la gente te pregunta, porque claro, tienen razón porque no saben mi país cómo es. Hay otra gente que cuando tú le dices ‘mi país es así y así’ y no te creen, pues ese es el problema, cuando no te creen hasta que no le demuestras, yo digo ‘mira, yo nos estoy obligado a demostrar nada, así que si tú quieres ve a mi país cómo es, pues ve” (Marroc, home, 19 anys).

També reconeixen que el col·lectiu de llatinoamericans és el més invisible i el més acceptat. I, com a contrapartida, són els immigrants d'origen magribí els qui es veuen exposats a majors quotes de rebuig i de discriminació.

“No, lo que yo veo aquí... lo que una señora me dice en una pinturería que fui a comprar. Me dice: ¿tú eres argentino? Y yo sí, Y me dice: sabes que aquí los sudamericanos los queremos mucho, en cambio los marroquíes y todo eso no, no los queremos” (Argentina, home, 20 anys).

Les interaccions dels entrevistats/des passen inicialment pel contacte amb els seus familiars i connacionals. D'una banda, la major part dels contactes inicials tenen lloc dins d'una xarxa ja configurada des del país d'origen, a través de la qual circula l'ajut econòmic, la informació sobre vivenda, treball, requeriments administratius, etc. Aquestes xarxes estan conformades per familiars directes, així com per parents llunyans i amics connacionals.

“No mira esta amiga la que me ayudó a llegar aquí yo era la única que conocía de allá de mi pueblo, ¿no? Era la única que conocía yo aquí. Y luego que pasa que al llegar aquí ha venido toda la gente. Entonces toda la gente que yo conozco es mi misma gente que yo conocía en mi país y alguna que otro muy poquísima, muy poquísima que la he conocido aquí. La gente que trato las relaciones es la gente que yo conocía allá y mi familia que hay mucha mi familia aquí. Pues eso, mucha gente que haya conocido por aquí, no. Mi familia vino después que yo” (Ecuador, dona, 45 anys).

“Aquí ayudamos. Cada vez que muere alguien la gente participa para llevar el cuerpo a Senegal, si muere tu padre o tu madre, la gente participa para ayudarte a ir a Senegal, si estás enfermo te dan un poquito de dinero para pagar un piso hoy, eso es muy importante para nosotros. Pero problemas mayores no hay. En Senegal el problema de alguien es el problema de todo el mundo, aquí igual, imagínate que te mueres aquí y no tienes ningún duro y hay que enviar el cuerpo a Senegal, es la idea de los inmigrantes. Yo el dinero de aquí lo mando a Senegal, mis padres están viejos ya, yo tengo que mandar dinero a Senegal” (Senegal, home, 33 anys).

A mesura que els entrevistats/des s'han anat assentant a Terrassa, els contactes amb els autòctons són cada cop més freqüents. La major part dels entrevistats/des considera positiva l'acollida que han rebut a Catalunya i defineixen la societat catalana com oberta i acollidora.

“Sí (tengo amigos españoles). Sí, bien... Fuera del trabajo sí, también, sí. Pero más en el trabajo y a parte en el trabajo voy conociendo gente y después me la encuentro...” (Argentina, dona, 22 anys).

Les relacions fora de l'àmbit laboral amb els autòctons se circumscriuen als espais d'oci i a les relacions veïnals. Aquests contactes són catalogats pels entrevistats com a “bons”. A partir dels relats podem inferir que molts d'ells es limiten a una relació superficial, de “bon dia”. En els casos en què s'han establert sòlids vincles d'amistat amb autòctons, el detonant han estat les relacions familiars polítiques. Molts dels entrevistats/des constaten que el frenètic ritme de vida que porten aquí dificulta les relacions personals.

“Cuando yo trabajando yo solo casa comer y dormir, no hablar. Cuando veo vecino, hola y ya está” (Pakistan, home, 30 anys).

“¿Tienes amigos aquí? A: ¿Amigos?, muy pocos... P: ¿Son Marroquíes? A: Sí, sí, marroquíes, tengo un amigo que tiene su familia, su casa P: ¿Y con los vecinos...? A: No hablo nada, no hablamos, solo un 'hola, hola', nada más, 'buenos días, buenos días', nada más. Es que hay gente mala y gente buena, ¿me entiendes?, como todo el mundo, ¿me entiendes?, a mí me han tratado bien, yo les he dicho que soy extranjero...” (Marroc, home, 50 anys).

“Yo me relaciono mucho con la gente de aquí pues mi familia política todos son españoles y todo. Y otra gente que conozco sí, sí... yo me relaciono mucho con la gente de aquí, un montón, no?. No, no ningún problema yo me relaciono mucho con españoles incluso como que paso un poco mas de tiempo con ellos por la vida que tengo ¿no? Cuando tengo que estar con mi familia estoy todo lo que puedo igual con las amistades estoy muy poco ,como que no me da tiempo, ¿no?” (Ecuador, dona, 45 anys).

“Los padrinos de la niña son españoles. Los dos y muy bien la relación, sí. No a mí con cualquiera yo, entro en un bar y todo el mundo normal. Ya te digo yo problemas... llevo 4 años aquí y ni una infracción de tráfico, yo. Soy una persona normal y corriente, no me gusta ni salir de discotecas ni... evitarme problemas mejor, ¿no?” (Colòmbia, home, 50 anys).

“Tengo una amiga catalana, es profesora de catalán y me ayuda mucho. (...) Ella no vive aquí en Terrassa, vive allí en Rubí. La conozco en el hospital, cuando estaba mi hija. Ella también su hija estaba ahí. Estábamos en la misma habitación. Desde este momento estamos...Ayer me llamó. Va a venir a pasar el sábado aquí con sus hijos, va a venir a comer aquí y su marido. Nos vemos” (Senegal, dona, 30 anys).

Ara bé, al llarg de les entrevistes, sí que s'al·ludeix, en alguns casos, a la conflictivitat del barri de Ca n'Anglada, atribuïda a l'elevada concentració de marroquins i gitanos. Així ho testimonia un entrevistat, d'origen polonès, que admet que ha estat l'elevada concentració de marroquins en el barri de Ca n'Anglada el factor determinant a l'hora de descartar la idea d'instal·lar-se en aquesta zona de la ciutat. Associa la presència de marroquins a la inseguretat, la conflictivitat i la incompatibilitat amb l'estil de vida dels “europeus”.

“M'aconsellaven que no comprés pis en aquests barris. N: ¿En quins barris? A: A Ca n'Anglada i la Maurina (...) la gent que viu aquí i, les immobiliàries també deien potser que no perquè jo preguntava per un pis en zona tranquil·la i sense conflictes i aquests barris diuen que millor que no. N: ¿I per què creus que millor que no? A: Perquè diuen que hi ha molts immigrants del Marroc. N: Del Marroc. A: Sí, i que n'hi ha. N: Hi ha problemes. I per quin motiu creus que hi ha problemes o no ho saps o... A: Jo vaig tenir poc contacte amb marroquins però és una nació que no m'agrada molt, no em sento segur, entre ells no. N: Entre ells no et sents segur. A: No. N: Per això no t'has comprat el pis allà o... A: Sí, aquest era el motiu de... jo crec que el model de cultura és tan distint que no, nosaltres europeus no encaixem bé, no, és una... per això preferia aquesta zona que no n'hi hagi molts” (Polònia, home, 35 anys).

“Le gusta el barrio donde vive. Afirma que allí no tiene que aguantar las miradas ociosas de los marroquíes como en Ca n'Anglada, ni la presión de la comunidad marroquí en temas de vestimenta” (Marroc, dona 27 anys).

“No los quieren [als magribins]. Yo estoy con un compañero en el computador y dice: ¡moro de mierda! ¡Andate a tu país! Que sé yo... y yo no sé si reírme o, no. Así que es mejor tenerlos de amigos que de enemigos. Yo con ellos me llevo bien” (Argentina, home, 20 anys).

El col·lectiu de gitanos també genera rebuig entre els entrevistats/des, si bé al llarg de les entrevistes no s'acaba de concretar quins són els problemes de convivència que es generen. Es menciona l'apropiació indeguda de l'habitatge i la conflictivitat dels gitanos (crits, baralles, etc.).

“Ahora lo que estamos pasando es lo de los gitanos. Con los gitanos sí que lo estamos pasando mal, [...] porque se mete en una casa vacía y dice que es suya. Esto con los gitanos sí que no hay arregl!” (Taiwán, dona, 34 anys).

“[Es refereix a Ca n'Anglada] Es que yo lo que pasa es que hay cosas que no pueden pasar... Pueden pasar, pero difícilmente porque como yo no salgo mucho, no... Cuando yo sé que hay problemas no me meto (...) Por ejemplo, yo donde vivía había moros, gitanos, de todo. Pero la parte donde vivía no era muy mala, conflictiva de Ca n'Anglada, estaba regular. Pero dentro del edificio había (...) Los gitanos, gritaban en la noche, a veces escuchas peleas, muchas cosas allí. Yo siempre me quedé en mi piso. Voy al trabajo, voy de compras, mi piso. Pero siempre ha habido molestia fuertes”. (Senegal, home, 50 anys).

Afortunadament, no es tracta d'una actitud generalitzada. Trobem excepcions en els discursos dels entrevistats/des. Així ho posa de manifest un entrevistat senegalès, que admet no tenir cap problema de convivència ni amb els seus connacionals ni amb la resta de col·lectius, inclosos els marroquins. O un entrevistat argentí, que només compta amb amics d'origen magribí a Terrassa.

“Nosotros no tenemos ningún problema con ellos, con marroquíes, si pasa un marroquí en la calle te dice paisano ¡paisano! Trabajamos con argentinos y ecuatorianos pasa y dice paisanos, y muy bien, no hay ningún problema con los inmigrantes. E: ¿Con los senegaleses? I: En todos lados tenemos más problemas con los paisanos que con los otros. Aquí donde estamos, en Terrassa, no hay ningún problema con los senegaleses, imagínate que aquí si él tiene problemas yo lo ayudo, si yo tengo problemas él me ayuda. Aquí ayudamos” (Senegal, home, 33 anys).

“No conozco a nadie, bah... tengo unos amigos marroquíes acá en... en la plaza de la Victoria son mis únicos amigos, son amigos cuando voy al locutorio: como andas, todo bien... así que amigos, amigos no tengo pero, a parte hace poco que estoy acá y espero conocer gente. [...]” (Argentina, home, 20 anys).

Al llarg dels relats han aparegut propostes i iniciatives que, en opinió dels entrevistats, podrien contribuir a millorar la convivència tant entre estrangers/es i autòctons/es com entre els propis col·lectius d'immigrants:

- a) Potenciar el respecte per les normes de convivència, a fi de millorar les relacions socials entre immigrants i entre immigrants i autòctons.

“Incentivar el respeto entre la gente (...), evitar que los niños hagan ruidos, que molesten al vecino, poner la música y la tele fuerte después de las diez” (Marroc, dona, 27 anys).

“El gobierno que debería hacer?, facilitar para que las personas puedan vivir tranquilos y si hay que ser duro con alguien, ser duro con todos, tanto con los

inmigrantes como con los españoles, y con esos *skin*, con la gente mala” (Marroc, home, 24 anys).

- b) Evitar la proliferació d'estereotips sobre els immigrants que es construeixen a partir de casos “aïllats”.

“A veces pagan justos por pecadores, por uno que se comporta mal, hay muchos que son buena gente [referint-se als estrangers]. En esta cola que hice esta noche había bastantes marroquíes, [...] y había gente que decía que los marroquíes no respetan nada. [...] Ellos dicen que ellos son vivos. Pero yo creo que esto está mal. Un poco lo que me indignó no fue ese ecuatoriano que asesinó a esa chica, eso va contra nosotros, en todos los sentidos, porque nos van quitando la confianza. No es justo” (Perú, home, 55 anys).

- c) Potenciar més espais d'interacció entre els col·lectius d'immigrants i entre immigrants i autòctons, a fi de potenciar una “cultura de contacte”.

“Ahora hacen cosas que están bastante bien, cada año en la fiesta mayor, invitan para cantar los marroquíes y es muy divertido y muy bueno. Hacen actividades entre culturas, por ejemplo compara cosas de Marruecos con Terrassa, el pasado fue Tetuán con Terrassa, la cultura de Tetuán, eso está bastante bien, canta un grupo musical marroquí, tocando piezas de Marruecos, vino como un alcalde de Tetuán a Terrassa. Eso está muy bien” (Marroc, home, 24 anys).

“Yo creo que la gente de aquí no tiene costumbre de estar en contacto con la gente extranjera, como en Francia, porque la inmigración aquí no es tan favorecida. En comparación con Francia...” (Senegal, home, 50 anys).

- d) Facilitar l'accés als habitatges; és a dir, disposar d'un parc d'habitatges a preu més assequible per a les persones que no poden pagar els preus del mercat.

“Las viviendas, lo que debería hacer es ayudar para que los inmigrantes pudieran tener acceso a viviendas más baratas porque las viviendas son muy caras, cuando se ponen las viviendas para inmigrantes son carísimas” (Marroc, home, 24 anys).